

Црногорски мит

Андрас Мате-Тот

DOI: <https://doi.org/10.14232/bless.2025.2.1-51>

Грнчарски шегрт

И опет једна ћушка, отпозади, по потиљку. Добио их је већ много, али није могао да се навикне. Добио ју је неочекивано, као и све остале. А увек је био сасвим посвећен. Није био одушевљен, али је пратио колико год је могао. Рука је била тешка, огромна шака са дебелим прстима. Ударала је кратким замахом, из зглоба. Није много болело, више је било као упозорење, подсећање и опомена, по реду.

Тада се убрзао и почео вртети грнчарски точак. Није му ни тако било теже, али од бржих покрета се више ознојио, а то није волео. Није морао толико да пази на обликовање као на почетку, док је још био почетник. Благим, милујућим покретима радио је на влажној глини, чак није ни гледао непрестано, само би повремено бацио поглед. Само је контролисао своје руке, држање својих руку. А послушна глина се формирала, онако како је то требало.

Није бројао до које уљане посуде је стигао, само је пазио на ону коју је у том тренутку правио. У почетку се грчевито трудио да изврши све упуте свога мајстора. Тада би се већ за мање од сат времена потпуно уморио, прсти су му се згрчили, заболоо га је врат, рамена су му упала, згурено је окретао шкарт, један за другим.

Не само да није морао да брине о количини, већ ни о томе где ће крчаг dospети. Наравно знао је шта ће у њих dospети, јер су уљани бокали у свакој кући били саставни део кухињског инвентара. Један већи, у коме су на леђима магарца доносили уље и један мањи, који су жене могле подићи једном руком и из којег су могле лако сипати уље у узане отворе на шерпи. Познавао је покрете своје мајке, када је десном руком ухватила крчаг а левом одмах ухватила делимично

подерану одећу, како је не би ухватила ватра из отворене пећнице. Можда га због тога није интересовала судбина крчага, јер су у тој мери биле део његове свакодневице. А оно што видимо изблиза, мање нас интересује.

Грнчарска радионица налазила се у улици на ободу острва, недалеко од луке. Тамо где је радио, тачно је могло да се види море. Ветар са мирисом соли, провлачио се кроз прозорски отвор, на који није требало стављати решетку, јер се зид простирао у висину неколико метара према стенама на обали. Ниједан човек се тамо сигурно није могао попети. А иначе, ко би се уопште усудио да провали код неког грнчара? Све до тезге, могао се чути шум мора. Када је било тихо, без ветра, тада би и ритам грнчарског точка успорио, али уколико се таласање појачало, онда је и нога неприметно почела брже да ради. Са прозора се ретко кад могло видети нешто, те није сматрао неопходним да често извирује преко њега. Плаветнило и сивило мора њему већ беху познати, само је даљина узвраћала поглед оданде. Ни трговачки бродови нису се приближавали луци са ове стране. Затворену радионицу и пространо море, повезивали су само поветарац и ритам таласа.

Међутим, овај прозорски отвор је имао једну практичну улогу. Чим би се први зраци сунца појавили на горњем углу ормана са алатом, који је стајао са леве стране, неколико крчага већ је чекало свој улазак у врућу фуруну. У подне, сунце је у потпуности обасјавало точак неко време. Тада је било потребе за већом количином воде. А када су зраци пали на дршку великог крчага воде, који је стајао поред зида, онда је могло да се рачуна на то, да ће мајстор значајним покретом обрисати своје чело, одбацити мараму којом се брише точак и карактеристичним клопарањем у дрвеним клонпама, кренути горе према стану. Ниједном у свом животу није рекао, радно време је завршено, можете кући. Његови помоћници су могли остати код њега искључиво онда, када су без изузетка стизали пре њега и одлазили после њега. Такав је био ред, како другачије.

Након посла би углавном кренуо својој кући, није имао много пријатеља, а и пиће је скупо, у данашње време све скупље. Међутим, данас је некако био узнемирен, нешто га је више вукло ка луци, управо у супротном смеру од уобичајеног. У луци су се, у сумраку, љуљали мањи и већи бродови. Мањи су били рибарски, а већи трговачки. Из кафане у луци, чула се галама страних морнара и трговаца. Док је посматрао бродове са јарболима, и неизбежно слушао њему неразумљив жагор, помешан са ритмичним заплускивањем таласа који су ударили у обалу, почео је да га обузима неки неубичајени осећај. Само је тако стајао и препуштао му се. Полако, није више ни видео усидрене трговачке бродове, иако је својим очима гледао у том правцу. Само је видео непознате силуете како слећу на брод, покупе сидро и опрезним маневрисањем излећу на отворено море. Само се удаљавају и удаљавају. Већ сада се једва може видети конструкција брода, а мало касније ће и јарбол нестати у даљини. Још увек је стајао, а испред његовог унутрашњег погледа, појавила се нека друга лука, нека друга, далека обала, где свако говори језик ових морнара. Од овога тренутка, море за њега није више била огромна количина воде која са једне стране спаја градове, већ пут у непознато, спона између онога тамо и овога овде.

Најежио се. Тек сада је приметио, да ће убрзо пасти мрак, а већ дува и хладан ветар. Прво је протрљао очи, да му се није што догодило, затим је испипао стомак, да није болестан. Није разумео шта му се малочас догодило, те је са овим неразумевањем у својој души кренуо кући.

Бацакао се у сну, као што олујни таласи мора бацају мале рибарске бродове. Час их подижу у небеса, час их бацају на дно. У неурачунљивом ритму, бацају га леводесно, ударајући у палубу, носећи са собом све што је покретно. Напала су га чудовишта, огромне сиве дивљачи величине планине уздизале су се над њим, како би га у једном тренутку прогутале. Из неизмерних дубина, избијала је мешавина неког смрдљивог дима и паре, једва да ју је могао видети. Није могао да побегне, ноге су му биле од олова, све је тутњало, жаморило се. Дотакао је око,

како би га протрљао, али само је себе замазао лаком масом, налик на смолу. Све га је болело, али из широм отворених уста није излазио глас. Вртело се све око њега. Час је полетео тако високо, да се све дубоко испод њега простирало, те је морао да страхује од пада. Час га је неки турбулентан ветар витлао изнад казана, одакле су на површину избијали пара и јауци. Затим је са неба почела да пада киша црепова, поломљених дршки крчага, обода крчага и облик крчага, којих је на хиљаде падало поред њега, пљускајући у блато које их је само гутало. Див који се све више надвијао над њим, доспео му је све ближе, само га је једна шака делила од тога, да га заувек самеље у блато. Није више ни жалио, само да буде готово.

Сутрадан је на исти начин покушао да прође поред мајстора и да избегне казнену руку, али није успео. Пукао је шамар и то не охрабрујући, већ казнени и снажан. Затетурао се, дошао је до тезге батргајући се, па затим пао. Чуо је грдњу мајстора, чак је сматрао и да је са правом, међутим, у међувремену је гледао кроз прозор на море.

Од тога дана, више је чекао вечери него раније. И даље је наставио да обавља регуларно свој посао, али у његовом дану, нешто друго је постало важније. Свако вече је скитао у луци. Гледао је илирске бродове, седео је помало међу морнарима, и са огромном посветом слушао њихове авантуристичке приче из далеких земаља, о поморским авантурама и сочним ноћима у лукама. Једно вече је читава дружина говорила о некој теми, другачијој од уобичајене, са већим узбуђењем. Готова је прогноза, богови су се појавили. Сутрадан ће ко год може да се попне на брод и крене на пут. Придружиће им се и друга острва, друге ескадриле. Правац је северозапад, иза јужне границе царства. Није ни морао да донесе одлуку о томе да им се прикључи, јер би био неспособан да остане. Сада је истински разумео специфично искуство луке. Овде му нема даљег останка, мора да крене у непознато, куда су му богови обележили пут.

Ујутру је загрлио своју мајку. Ишао је према луци заобилазним путем, како би још једном могао осмотрити радионицу, како би последњи пут својом руком

дотакао грнчарски точак, на којем је годинама радио. Узео је к себи један мањи уљани крчаг, са отвором од црепа, како не би оштетио свога мајстора. Застао је на још један тренутак, а затим је унатрашке искорачио из грнчарске радионице, коју је управо обасјавао сјај зоре.

Запрепастио се када је стигао у луку, дочекала га је велика ужурбаност. Никада није ни помислио да толико људи живи у том градићу. Као да је свако хтео да крене на пут. Хоће ли се град испразнити и нестати? Али ко ће онда куповати крчаге и каква ће бити судбина радионице? Оваква питања навирала су му у глави, док је тражио брод, на који ће се укрцати. Није морао дуго да разгледа, јер га је одједном једна снажна рука зграбила за раме а затим повела према једном од највећих бродова. Беше то борац, бронзаног тена у војничкој кошуљи, који је организовао младиће. Са стране брода, била је насликана једна брадата фигура, рогови су јој се издизали према небу, доњи део је змијског облика, који као да својим мишићавим рукама држи читаво море. Поглед му је загладан у даљину, као некоме ко не гледа пут, већ истражује циљ. Када је војник сазнао да је испред њега грнчарски шегрт, гурнуо га је на доњи спрат брода, где су носили на стотине посуда од црепа и бронзе. Крчаге разних димензија, морао је да постави тако да се не померају и да се њихов садржај ни случајно не излије. На дну брода је владао јак и концентрован смрад, као и полумрак. Ако неко није пазио, врло брзо је могао да се саплете о лежиште тих буради или да их обори, под теретом срозаног слуге. Читав један дан су само пунили брод. Рано после подне, у његовој околини, магационер је дао кратку паузу и младићима поделио воду и хлеб умочен у уље. Након тога се смркло. Због мере предострожности, нису смели да упале ни свећу. У мрклом мраку су покушали да се сместе онако, како су могли. Скоро свакога је савладао сан након напорног дана, када су се одозго чуле гласне инструкције и тада је ескадрила под звезданим небом кренула у непознато.

Недељама су се возили бродом. Дане нико није бројао. Успут су се сусрели и са другим бродовима, али група која је истовремено кренула на пут, убрзо се

распала, а након једне снажније олује, једном већем броду се потпуно изгубио траг. Плима је донела у њихову близину тек неколико комада весла. Љуљали су се на води, као веслачи неког невидљивог чамца, који тајанствене нимфе ритмично вуку следећи наређења Океана.

Након неколико дана, на том страшном броду, осећао се као код куће. Познавао је путеве, осећао је како пролази дан, никада није закаснио са расподеле хране или са страже, где су га убрзо распоредили, будући да је био старији од осталих.

Брод је био као град у малом, напакван, штавише као градска пијаца. Настале су улице између товара разних мајстора. Ту су били грнчари, са којима је по први пут прозборио по коју реч, јер је неке од њих већ познавао са вашара који су се одржавали код куће. Затим једна гомила уметника, стваралаца бронзаних предмета, који су производили карактеристично посуђе тога доба, а затим важно оружје, као и разне ситнице које очаравају жене. Поред њих су камповали златари и драгуљари који су брусиле драго камење. Они су целим путем радили као да су били код куће у сопственим радионицама. Група зидара једва да је понела нешто са собом, један чекић и длето које могу стати у руку, а меров калаја у виду дугачког конопца, био је њихов једини пртљаг јер је за њихов занат све могло да се нађе на лицу места. Кројачи су на путу имали највише посла, јер је одећа која је била припремљена за неке друге околности, отпадала са људи, као што јесен одваја лишће са дрвећа.

Међутим, најинтересантнија група била је група акробата. На сто начина су бацали све што им је доспело у руке. Били су у стању да направе такве покрете, о којима обични смртници ни не размишљају. Скакали су и пузали као мајмуни. Било је међу њима и неколико гномова, са једном руком, једном ногом. Једном од њих је на леђима израсла грба у облику главе, на којој је исто тако бријао густу коврцаву длаку, као да му је заиста друга глава. Преко целог дана би их окруживали, поготово они који нису имали друга посла и који се нису плашили за своју робу од лопова, а који су и овде, као на свакој пијаци носили све што се

може понети. За ово занимање била је потребна огромна храброст, јер кога би ухватили, одмах су га бацили у море, без суђења, као брзу пресуду. На сличан начин су се опходили и према болеснима, онима који су више од недељу дана били болешљиви и повраћали, или им је непрестано ишла пена на уста. Становништво брода је оберучке прихватило ове оштре мере. Сви су знали да је овде најопаснија једна инфекција, која може уништити свакога.

У почетку се проломио један крик, а након тога је све више њих почело да вришти, на крају је скоро читав брод вриштао, сви младићи и сви остали путници су урлили, скакали и грлили једни друге, вичући: земља. Одушевљење је могло трајати само неколико минута, јер је стража позвала свакога да се стане у ред и спреми се за искрцавање. Након вишенедељног живота на броду, није било тако једноставно довести све у такво стање, како би могли да се искрцају. Магационери су имали најмање посла, јер је у магацину свакога дана морао да влада савршен ред и чистоћа. Садржај већине посуђа је био непотпун, јер је успут потрошен. Увече је понеки крчаг заборављеног или сакривеног тешког грчког вина доспео на површину, од оног што су младићи добили бесплатно, али су путници за исто вино морали платити баснословне цене. Два винара су целим путем на овај начин направили највећи посао. Када су се коначно провукли између шпицастих и оштрих стена које су се скривале испод површине воде, направили су мост од дугачких дасака и тада је започео истовар. На тло, по коме човек још никада није крочио, први су стали припадници племена Ардијејаца. Открили су део обале, одевени у стражаре. У почетку су строго пратили линију обале, а затим су све дубље и дубље продирали. У најудаљенијим тачкама, у подножју стрмих планина, запалили су стражарске ватре и преко курира су обавестили људе на броду, да безбедно може започети преузимање у посед приобалних површина.

Људи збијени у групама, означили су себи место на малом полуострву, које је море, изузев једног рта, потпуно окружило. Било је савршено бранити га, не

толико од непријатељских бродова који долазе са мора, већ од страшних планина у близини, за које нису могли знати шта скривају. Постојао је ту још један разлог, због кога нико није желео у планине. Илири су добро познавали богове океана, Океан и његове кћерке, нимфе, Посејдон и Нереида, и остале, чије су мале статуе увек носили са собом на пут и са чијим су сликама украшавали веће бродове. Исто тако су познавали и богове који су живели у планинама своје домовине, који су под владавином Зевса живели замршен живот на Олимпу, и који су за свачији људски посао били на располагању, уз паљење једне до две мрвице тамјана. Међутим, евидентно је да у планинама стране државе живе други богови, и докле год не открију ове непознате, док не добију нешто поуздано о својим захтевима, до тада ће једноставно следити упуте свештенице и држати пристожну дистанцу од свог места становања чије планине парају облаке.

Овај младић се, заједно са још двојицом својих колега грнчарских шегрта, са којима се још на броду договорио, да ће се у новој земљи звати мајсторима, населио на површину поред будуће радионице за изливање бронзе. Изградили су радионицу од стене која им је у огромној количини била на располагању, а на горњем нивоу су опремили стан са купастим кровом. Настанили су се близу мора и изградили цистерну, у коју ће моћи да се слива кишница из читавог малог града, који још беше у изградњи. Недалеко иза њих, шума се граничила са планинама, а оданде су добијали дрва за ложење у пећи.

Након неколико месеци, град је већ почео да добија облик који подсећа на дом. Својим кривудавим улицама уградио се међу стене, које је дала природа полуострва. И живот је личио на онај код куће. Људи су радили за своју егзистенцију, а све што им је требало, произвели су за продају. Бродови су редовно долазили, одлазили, доносили и односили робу између Илирије и новог острва, које је све већи број људи почео да назива Будвом, што значи, може се стићи бродом.

Једнога јутра је одлучио – као мајстор, то је могао урадити - да ће, уместо до радионице, кренути пут планина. Од почетка њиховог доласка, узбуђивале су их ове огромне стене које су се простирале према небу, а које су се својом сивом тишином извијале изнад жамора градића. У почетку је ишао само путем који су утабале дрвосече, а које су насељеници већ разгазили. Како се шума све више проређивала и како су пределом доминирали слојеви стена, који су се слагали један на други, морао је да се држи пута који је сам пронашао. Планина је постајала све стрмија, и све теже је дозвољавао себи да поклекне пред радозналошћу. Морао је све ћешће да застане, јер је остајао без ваздуха. Тада се окренуо и посматрао море које се простирало под њим, на њему градић, његов нови дом, изолован од свега.

Поставио је себи циљ, да ће се успети кроз до врха, међутим, убрзо се испоставило да га са горског гребена, са доње стране, чека још много тога са чиме треба да се избори, те су кораке које су право водили ка циљу, заменили они који иду у супротном правцу. Уколико би желео да доспе у све веће висине, морао би да прати непостојеће путеве на серпентинама. Код следећег скретања, иза њега се створила разграната стена и када је застао да већ по ко зна који пут погледа, диви се граду и мору, видео је само огољене планине и литице које су стајале једна поред друге. Прогутала га је провалија, као што море прогута изломљени брод, а сећања заборав. Искрено речено, више га није интересовало то, да се уздигне до врха. Ни иначе није могао бити сигуран у то, шта се уопште назива врхом. Више је нагињао ка томе да прокрстари овим пределом и да се угнезди у венцу планинске грдосије, где људска нога никада није крочила. На неки начин се стопио са овим суровим, а ипак очаравајућом пределом. Сада већ није сам одлучивао куда ће кренути, куда ће се попети, него се препустио провалијама, литицама које су штрчале, међу којима се понекад отворила дубина у коју, ако упадне, нико га неће пронаћи.

Није ни приметио да све више и више пада мрак. Сунце је залазило иза планине. Мрак се одједном спустио са те стране са које се он налазио. Осмелио се да пође сувише далеко, што и јесте зажалио и није. Заправо, радовао се томе што је поново искорачио из онога, што је постала навика око њега. Као када је стао међу редове Илира који су проширивали империју. Знао је да сада не може кренути кући и да ту мора пронаћи неки заклон за ноћење. Тек сада је приметио колико је гладан, али није могао ни помислити на храну на овом потпуно пустом пределу. Како се сасвим спустио мрак и настала потпуна тишина, још увек није пронашао место за одмор. Обратио је пажњу на чудне звукове док је пипао стене. У почетку је помислио да је некаква животиња, али како се звук појачавао све више, знао је да није сам, то су људски гласови, познати свет иза кулиса стена. Није веровао својим ушима. Био је згрчен од страха, а ипак га је радозналост несвесно гурала према извору тог звука, те је у мрклом мраку наставио даље да се пење.

Кроз пукотине шибља, пробијала се светлост ватре. Како се лагано провукао крај ње, видео је велику групу људи. Седели су покрај ватре и љуљали се уз ритам неке једноставне, за њега непознате мелодије. Убрзо су му се очи навикле на приказ, те је све боље и боље могао видети да су се људи сместили у полукругу испред, око отвора пећине, високог два до три метра. Испред улаза се налазила једна обликована гомила камења, коју обилази нека фигура у облику стога сена, с времена на време правећи велике обртаје. Поред сјаја ватре, видео је ноге дивокозе, које се помаљају испод одеће која овом приликом прекрива читаво тело. Ова фигура померала се у истом такту, тихим, успављујућим зујањем. Да сцена није била тако фасцинантна, било би лако заспати уз ову монотону мелодију. Ритам је почео да се убрзава, гласови се појачавали, а фигура која је плесала испред отвора пећине, све више и све брже окретала око своје осе. Често је подизала обе руке према небу, као да је желела да дотакне звезде. Када су се ритам и јачина звука пропели на врхове дрвећа, на гомили камења испред

пећине такође се распламсала ватра, крај чије се светлости могла препознати фигура живе дивокозе. Животиња је застрашујућим урликом молила за живот. Тада се на знак ове фигуре за тренутак створила потпуна тишина. Већ је помислио да су чули његово тешко дисање иза шибља, али нису. На све оштрије крике жртве, из пећине су излазили звуци. Људи су се дотетурали до улаза и почели поново да се љуљају на ритмове сличне цвиљењу, помешане са одјецима. Тада је та фигура узела у руке парче оштре стене завезане за комад гране дрвета и једним одлучним потезом одсекла главу животиње, која се копрцала. Одједном је настала тишина, према људима који су ту стајали, проломио се само последњи звук из пећине. У том тренутку, племе је почело невероватно усхићено да кличе. Људи су ван себе почели да се превијају, почели дивље да скачу, нешто што се тешко може назвати плесом. Од ватре испред улаза у пећину, запалили су ломачу коју су припремили на средини тог простора. На одсјају је могао видети тела и лица учесника у тој церемонији. Мушкарци, жене, деца, сви су били обојени у сиво, у боју стене. У својим ушима и носевима, носили су кости животиња, а у косу заденули перје птица и делове животињске коже. Сви су на свом струку имали појасеве израђене од прућа. Плетеница се код старијих урезала испод коже. На појасу су позади висили мањи и већи комади камења, који су производили тупе звукове приликом сударања. Ноћ је пролазила у овом омамљеном, дивљем плесу.

Скрупчан иза грма, на тренутке је задремао а затим се тргнуо неколико пута и шћућурио. Када је свануло, никога није било. Устао је. Погледао је предео на коме се синоћ одвијао обред, на улаз пећине и на још увек крваву основу олтара, који је стајао спреда. Окренуо је леђа и кренуо да силази низ планину са сазнањем, да свет ипак нема границе, само треба кренути и кренути, а долазак је посао богова.

Превела: Моника Дјерфи

Иконописац

Недељама је био на путу. Морао је да напусти свој град, радионицу, све. Као да је цео свој дотадашњи живот оставио за собом.

Како су дани пролазили а растојање између њега и његове прошлости, која је започела мало пре, постајало све веће, тако је у његовом сећању све оживело. Као да сада, од како је емигрирао, као да је сада све дубље и све ближе тамо одакле је отишао, чему је једном и заувек желео да окрене леђа. Пратиле су га слике, узбуђивале, скоро да су га потпуно обузеле. Поготово последња коју је завршио, пре него што се одлучио на одлазак. Пантократор, кога је насликао из жудње. Првенствено, ова слика, која је без грешке представљала ту унутрашњост, коју је јасно видео затворених очију и пратила га на путу, све оштријим обрисима, све јачом снагом. Није му недостајала, већ га је окупирала, узнемиравала. Приликом последњег наклона пред сликом, када је осетио радост и наду, тај осећај је све више замењивала некаква узнемирујућа неизвесност. У почетку је мислио да је то само због раздвајања. Мислио је да ће се та слика удаљити и из његових успомена, онако како се и он све више удаљава од свога дома. Међутим, слика није бледела, штавише, постајала је све сјајнија и светлија. Свакако, наклон није могао бити више довољно дубок, те представљена уметничка жртва није могла да се уздигне до подножја свемоћне ноге.

Убрзао је своје кораке. Није осећао умор, иако је целим путем ходао по гребену. Са леве стране море, а са десне врхови брда. Скакао је скоро са једног на други камен, корачао је скакућући. Зној му се сливао низ косу и браду. Дахтао је, машући склањао шибље. Трновите гране направиле су му ране по ногама. Није га било брига за све то, није ни осетио бол. Само је гонио себе напред. Само што даље од свог бившег града, своје радионице, од те последње слике Христа па чак и даље од тог осећаја стегнутости, несигурности помешане са осећањем кривице.

Али само једном је чуо проповед богумила, који је испред катедрале моћним утицајем сејао своје речи. Ипак су ушле у њега, оштар и убедљив говор су га

ранили. А проповедник није ни могао да заврши свој говор, јер су робусни ђакони истрчали из цркве и нису штедели тело које стари. Скинули су своје каишеве и тукли га, називали га јеретичким копилетом, рекли да га је запосео ђаво и отерали га далеко. А он је насупрот томе, понављао само једно: ви богохулни обожаваоци слика, доспећете у пакао, доспећете у пакао, доспећете у пакао.

Од тада се борио са овом реченицом. Тек сада је почео да разуме, због тога је требало да донесе одлуку, да ће раскрстити са прошлошћу. Насликаће још једну последњу слику и онда је готово. Није желео да доспе у пакао, не вреди толико уважавање, то што су са свих страна од њега наручивали слике, до те мере да је могао запослити и ученике. Био је дубоко религиозан човек. Сваку своју икону и фреску сликао је са уважавањем, молећи Бога за милост. Знао је, знао је боље него било ко други, колико је велико искушење поноса, те због тога није пропустио ниједну једину молитву. Свакога дана молио се Христу, Богу оцу и сваком насликаном свецу. А када би приметио да у цркви размишља о томе, шта ли мисле верници који се у њој моле, о његовим сликама, онда би пооштрио пост, чак се једном на Велики петак ударао каишем леђа толико, док на каишу браон боје није видео своју крв.

Никада није сматрао себе достојним да постане монах. Када је видео људе како кривудавају улицама журе према манастиру, увек се у њему пробудило огромно поштовање због светог позива и строгог начина живота. Међутим, њему је била потребна слобода, како би могао стварати онда, када осети оно унутрашње пожуривање које бриди. Свеједно је, да ли је вече, или ноћ или рано јутро. И да осим тога не мора ниједан други посао да обавља. Али, ако већ није достојан за живот монаха, с обзиром на преданост према молитвама и строгости према себи, трудио се да чини више од оних који су живели у манастиру, које је сматрао истакнутима, много другачијим од њега.

Све би било узалуд, узалуд молитва, пост и стварање? Све је ово само самообмана, ђаволово мамљење ? Огромна лаж у којој је до тада живео, ударао се у груди, док се непрекидно држао за проређене биљке, које су биле излизане и уткане у стрму стену.

Тако се трошио на путу, час жешће, час опуштеније, узимајући у обзир аргументе за и против религиозног поштовања икона, о којима је чуо толико учења. За њега је све ово било значајно питање, од чијег је исхода све зависило. Ако је све што је до сада веровао и чинио, побуна против Бога, јереси, то је неопростиви грех и заслужује проклетство. Међутим, ако је могуће или није забрањено људским талентом приказати Христа и свеце, онда поново може помешати своје боје и представити верску жртву своје уметности. У последње, једва да је већ веровао. Пре се оснажио у томе, што је испаштајући у свом преосталом животу, потребно да живи као пустињак, а слике које се и незвано роде у његовој души, треба да сломи и баци у ватру испаштања.

Јер, како се уопште може усудити да наслика ту недокучиву тајну, божанство скривено у царству небеском. Невидљиво учинити видљивим – само је сотонски понос могао да га покрене у том правцу. Уосталом, то и Библија забрањује. Клањати се пред човековим стваралаштвом, сматрати га достојним поштовања, какво слепило, грешно блудничење очију! Бог је у души, и сам је дух, а све што је материјално и тело, само нас удаљава од њега. Лепота, коју човек својим рукама ствара, заслепљује и не дозвољава души да ужива у Божјој лепоти. Лепота стварања је побуна, лажна побуна лепоте против једине лепе истине.

И још да је Христово лице, те још да из Теотокосовог наручја човека посматра дете Исус? Дати људско лице Богу и ономе кога је мајка девица родила а он га је узео к себи у небесима? То је грешка верника који се клањају пред иконама у храмовима, као да би на тим сликама могли пронаћи оно што треба тражити и чезнути за тим читаво време, које проводе на земљи путујући. И онога, кога у својим душама могу спознати само ако буду презрели све што је материјално. Не

само ружно и одвратно, већ и очаравајуће и оно за чиме чезнемо. Највећа обмана сотоне, за чије оглашавање искоришћава и читаву грешну црквену заједницу, је да се Бог отелотворио, ставио на себе жељено месо, плодно тле греха. Није учинио, није ни могао учинити! Суштина је дух, који није материја, његов живот је чиста даљина, безгрешни небески простор. Наиме, једно време је створио утисак да се ујединио са својом суштом супротношћу, али само зато, да би доказао да је човек убица светиње и само уроњен у несталу душу из тела, у нади да ће избећи вечну смрт и страшне муке које не престају у паклу. Нека нестану слике, речи, лажна збрка свете тајне! Нека се свети гробови преврну, нека кости горе у разорном пожару, а са њима и сахрањени предмети. Нека се свет коначно очисти од фетиша, од реликвија које привлаче магичним моћима, како би човечанство могло пронаћи стварност нематеријалног Бога који се не може нацртати, и да коначно може окренути леђа идолима који га вуку у пакао.

Целим својим срцем чезнуо је за овом чистотом. Осећао је да дугује бескрајну захвалност Спаситељу, што га је просветлио, упркос огромном богохуљењу, које је починио са својим иконама. Пожелео је, када би горуће сунце могло да му спржи очи, како никада више не би могао видети слике. И када би пламен Божјег духа могао уништити његову машту, све слике које у њему живе, како не би могао пожелети да неку од њих обликује – поново упадајући у страшни грех идолатрије.

Већ недељама је био на путу, али тек сада је почео заиста да осећа колико се уморио. Све га је болело. Читаво тело било му је у ранама, јер је морао проћи кроз шибље. На ногама му се стварају нове и загнојене повреде. У коси и бради су му гранчице и бубице. Ни сам није знао, колико дана је јео само оно што су му шуме нудиле. Много је изгубио на телесној маси, мишићи су му ослабили, а где се уопште налази, на то питање ни сам себи није умео дати одговор.

Безбрижно, борећи се са самим собом и теглећи дубоку бол онога до чега је до сада стигао, приметио је неко пљускање иза огромне стене. Био је жедан, рубови

усана су му готово сасвим испуцали, јер је јако давно осетио влажност на њима. Корачао је према извору звука, а иза стене је пронашао извор, који је стварао мали поток. Скоро се стропоштао према извору. Длановима је узимао воду, истовремено је желео и да је пије и да освежи своје лице и врат. Затим је клекнуо, загнурио је главу у воду и наостреши косу у њој. Како се придигао, тако се вода сливала низ његов врат, на груди, леђа. Била је веома хладна, али ипак је уживао у њој, јер се данима није купао. Скинуо је сву одећу са себе, похабани, истрошени огртач. Загнурио је своју одећу пуну прашине и блата у поток и бућкао. Након тога, сву одећу је ставио на један оближњи жбун да се суши, а затим се ослонио на равнији део стене и посматрао чисто, плаво небо.

Само је гледао и није ни о чему размишљао. Душа му је била уморна. Дубоко га је намучило сазнање, да је све то што је у досадашњем животу радио с понизним настојањем и светом жудњом, лаж и богохуљење. Обмануо га је Сотона, а он то није ни приметио. Та спознаја му је толико тешко пала на душу, да није био у стању ни толико да буде тужан и да започне дубоко покајање. Само је лежао на леђима и гледао у небо, које се својим чистим плаветнилом истицало високо изнад дрвећа, као неки циновски прекривач, који нежно покрива читав свет. Сунце му је грејало тело. Разни покрети, тупи звукови шумских бубица и цвркулт птица су га тако нежно миловали, као да је у наручју мајке. Желео је само да лежи, спава или да једноставно прилегне у слатко наручје планине, под шаторским небом. Није имао осећај за време, нити је имао ту нервозу, која је понекада избијала из њега, куда треба касније да пође. Чак је и осећај глади утихнуо, иако је већ други дан јео само пар бобица, које су родиле на оскудним жбуновима.

Како му се тело одмарало и празна душа мировала, некако је бледи, али свеобухватан осећај почео избијати у њему. Није се могло назвати ни миром ни хармонијом, нити је био некакав свесни осећај неког знака. Пре је био неки предосећај посете, којој није придавао значај, али је лежећи на оној стени и

посматрајући небо осетио, као да се нешто померило са мртве тачке, која се догодила након још увек свеже спознаје помирења.

Полако се осврнуо око себе. Погледом је прошарао преко крошања дрвећа, високе, огољене стрме литице која се простирала у висину. Сва његова чула све снажније су осећала жагор шуме, благи и помешани мирис биљака, сунчеву топлоту. Све више је осећао засићење. Умор га је напустио, а душа му више није одзвонила запостављеношћу и празнином. Полако се придигао, поново се осврнуо око себе и као да је испред њега промрмљала једна реч и излетела између његових усана: лепо. Лепим је видео листове дрвећа који су плесали на ветру, гордост огољене, стамене литице, помешане шарене звукове. Знао је шта је лепо, јер га је унутрашњи осећај водио приликом сликања икона. Никада није погрешно у нијансама боја, које је мешао од брижљиво сакупљених биљака и млевених производа. А поготово је био сасвим сигуран у лепоту лица његових фигура, у пропорцијама и у том погледу, преко којих је севнула, чак је и зрачила чистота и истинитост светиње. Међутим, ова лепота која га је обузела док је седео бос на стени покрај извора, била је нешто потпуно другачије. То није опште дејство лепоте и детаља слика које је он насликао, већ је то лепота природе. Бог ју је направио и благословио природом.

Док је још код куће стајао испред сталка, а затим се дубоко наклонио, стајао је наспрам лепоте својих икона. Али овде у шуми, под бесконачним велом плавог неба, он сам је такође део ове природе, коју је најсавршенији мајстор створио и од које не може бити лепша, хармоничнија и истинитија. Овај створени свет је најсавршеније насликана икона Свевишњег. Она заслужује да се пред њом поклати, одавде потиче најдубља чежња. Гледајући у њу, посматрајући је, можемо доспети до Створитеља. То не стоји између човека и Бога, као људских руку дела. Стваралац је већ створио светињу, која ће саставити човека са својим Богом. Не постоји директније виђење тога, ако је обожавање Бога најважнија

заповест, онда не постоји исправнији чин од тога да се обожава природа коју је Он створио.

Тетурајући се, сишао је са стене на којој је лежао сатима, те се три пута дубоко поклонио и одао почаст најближем шибљу. Затим је кренуо даље и испред једног младог дрвета се три пута поклонио. Затим се окренуо и исто учинио и пред стеном. Завртео се као чигра, те окренувши се према извору, поново поклонио. Десном руком се брижљиво прекрстио, а са усана му је све снажније извирила молитва: Боже смилуј се, Христе помилуј, Боже смилуј се. Није мислио ни о чему, само се предао заносу сигурности који је извирао из његове душе. Трчао је овамо, трчао је онамо, свему се дубоко клањао, шта год да је било пред њим. Овде, у најсветијем храму природе, изговарао је своје молитве попут верника у некој огромној катедрали, који стоје пред сликама иконостаса, а који се простиру у висину испред светилишта, на зидовима и скелама.

Није осећао, колико је времена прошло од онда, од када је сишао са стене. Није ни приметио да су се на небу надвили облаци и почела је да ромиња киша. Већ када су крупније капи почеле падати на његова гола леђа и почеле да хладе од жудње узаврелог верника док се молио, поново је погледао горе према небу. Одједном, није ни знао где да пронађе своју одећу. Док ју је пронашао, киша је већ падала снажно, пљуштало је. Покупио је своју одећу и притиснуо уз стомак, кренуо је погурено трчати, са стране је прескакао срушено дрвеће и обилазио камење. Није морао много да бежи од пљуска, наишао је на једну пећину и утрчао унутра. Брзо је погледао око себе, да није случајно ушао у склониште неке животиње и да случајно не згази легло змије. Затим се, држећи још увек своју одећу прислоњену на стомак, окренуо и само посматрао пљусак, поточиће који су се одједном раштркали на све стране, како се сливају са брда, носећи са собом мање гране, листове, гнезда. Грмело је, цела природа се променила од ленчарења по сунцу које је сијало у пљусак који изазива нервозу. А он, који је стајао на улазу у пећину и штитио од огромне количине воде која се сливала, најужио се. Почео

је да облачи нешто од одеће коју је успео да сачува сувом. И унутра је још боље разгледао. Пећина је била висока и пространа. Како су му се очи навикле на полумрак, успео је да види и одмери дубину пећине у којој је стајао, која је износила око 20-25 корака и ширину која је износила око 8-10 корака, а која се интензивно сужавала и настављала у унутрашњости планине, гутајући светлост. Пријало му је да ту седне. Поново је осетио умор, али не у мишићима, него у целом свом бићу. Нешто се догодило са њим, нешто се променило, што није могао још да докучи у себи. Само је седео, гледао испред себе црну земљу у пећини и посматрао следеће мишчеве на плафону. Провирио је, киша је још лила. Док је седео тамо, дубоко је удахнуо, затим још једном и полако, изузетно полако испуштао ваздух, који је други пут удахнуо, дуго, само по мало је испуштао кроз усне, све док му се плућа нису потпуно испразнила. Тако је чинио сваки пут када би му мисли током сликања одлутале, па је желео да их врати, како би и даље био усмерен на стварање дела. Стресао се, као да му је било хладно. Устао је и одлучио да ће овде провести ноћ. На улазу у пећину пронашао је суво лишће и гранчице, а унутра камење. Спремио је огњиште, а затим почео да трља гранчице једну о другу, како би потпирио ватру. Разумео се у то, те је лишће које је било наслагано на гранчице, почело полако да се дими. Пажљиво је дувао у њих и за пар тренутака се појавио мали пламен. Изнад растућих пламичака стављао је ново лишће, које се убрзо само распламсало. Затим још нешто зимзеленог лишћа. Ватра је убрзо тихо пламтила међу камењем и осветлила широку и дугуљасту површину пећине и њене равне зидове.

Споља је чуо неко тапкање, које је одударало од звука кише, која је полако престајала. Узео је један већи комад стене у руке и полако се пришуњао уз ивицу улаза у пећину. У том тренутку, у пећину је промолила главу једна планинска коза. Погледи су им се срели. Рука му је у том тренутку полетела, те је коза са разбијеном главом већ лежала на улазу у пећину. Требало је само да је увуче унутра. Припрема хране му није тешко пала. Недељама је углавном јео биљке и

воће, а сада се радовао свежем, козјем месу од којег је укусно залагајио. У међувремену је стала и киша, цела падина беше прекривена паром, а зраци залазећег сунца тек су се помало пробијали кроз густу завесу од паре. Изашао је испред пећине, погледао око себе, помислио је можда ће видети нешто. Био је сасвим сам, на овој планини баш нико на овом свету није пролазио, а осим њега ни сада није било никог.

Размишљао је о протеклим данима, а поготово о данашњој борби. Сада више није осећао тако јаку грижу савести, само сазнање да му се променило мишљење. Од ствараоца је настало дело. Са дубоким осећајем покорности схватио је и прихватио да се обожавање и поштовање Бога тичу само његових слика. Свако људско дело баца у засенак слику Бога, божанску слику. Док се премишљао око тога, погледао је испред својих ногу, где се у једној пукотини величине длана задржала кишница, и у њој се видео одраз небеског свода у сумрак.

Чучнуо је и у одразу мале баре видео своје чело и очи. Огледало је било таман толико, да је могао видети један део свога лица. Изненадио се, када је видео колико дубоко су му упале очи. Врхом прста лагано је дотакао воду, тек овлаш, једва. Настали су мали таласи и лице је постало непрепознатљиво. Након пар тренутака, поново се средило. Својим прстом изнова и изнова је дотицао воду, подигао и осетио како се у огледалу појављује горњи део његовог лица, разрогачене очи, густе обрве и једна танка линија на челу, колико је у барицу могло стати. У једном тренутку, док је чекао да се познати делови врате у првобитно стање, нису га његове очи погледале из огледала. Повукао се унатраг. Пљуснуо је по воју како би отерао то искушење и усправио се. Међутим, радозналост га је натерала да поново чучне, полако је примицао главу и поново је погледао у воду. Желео је изнова да отера зај призор, сада би је већ и ногом разгазио, али савладао се. Сакупивши сву самодисциплину, наставио је да гледа очи које су га посматрале у том одразу. Само их је гледао и није веровао својим очима, а требало је да им верује, јер је очи у том одразу најбоље познавао, више

стотина пута их је насликао, а те вечери их је по последњи пут насликао, поглед Пантократора. На води је видео ове очи Христа, а гледале су их дубоком, снажном одлучношћу, продирућу му у душу. А он је само чукао испред тог призора и није могао да се помакне. Те очи беху га заробиле. Подсећале су га на слике, које је у себи, затворених очију могао призвати и за које се целог живота трудио да их што тачније обликује. И гле, сада када су му се унутрашње олује стишале, ево оданде га гледају ове очи које су Божје дело: планина, шума, олуја, кишница и ово мало огледало. Ако га дотакне својим прстом, изгубиће га, а ако га само посматра, поново ће га пронаћи. Није привиђење, није Сотонина препреденост. Овога пута сигурност која се у његовој души расплинула, не може погрешити. Сада је стигао. Кренуо је овамо, тежио је овоме, очајање и осећај кривице довели су га доде. Овде је требало да види и разуме, да је човеков лик, лик Христа.

Усправио се, затим се наклонио, дубоко, све дубље. Уронио је своје лице у бару.

Превела са мађарског: Моника Дјерфи

Немањино обраћење

Протеклих недеља се у двору великога жупана сјатило много гостију, нарочито из Венеције, па чак и још јужније, из Рима. Већина њих је дошла бродом, потом се у Котору преместила на караван мазги, па њиме прешла пут који је трајао два-три дана, до града у центру све већег царства. Многи од њих, ипак остадоше у Котору, јер су се бојали планина. Сместише се тамо, оживећи при том прчварнице у луци, а још и више склопивши нове послове, превасходно за промет дрвета и вуне. У то време, веза између Венеције и Котора беше веома жива. Већ столећима, или чак и дуже од тога, ова два града на обалама Јадрана, један наспрам другог, врцкали су се попут какве две лепе сестре. Не као Ниш, који је лежао гледајући преко дивљих планина према мору, те су разлике међу годишњим добима биле далеко веће, и стићи до кога је са мора било тако као да човек доспе у неки други свет. За тај пут је из из Будима града, било потребно неколико дана. Долазећи одатле, путници би морали да пређу преко пешчаног мора Алфелдске пусте, те опасних мочвара. Пошавши одатле, протеклих недеља, више њих је прешло тај пут, долазећи из краљевског двор, него раније, када је

однос између младе мађарске краљевине и српске династије још увек био несигуран.

Мноштво гостију високог ранга, заједно са више десетина калуђера и црквених великодостојника, наговештавало је предстојеће крунисање. Између династије Немањића и Рима отклоњене су препреке, стога је Папа одлучио да пошаље круну великоме жупану. Колико год да је царство Зете лежало на Истоку, и колико год да је још свеж печат на були која изриче цепање цркве, појас који се простире на пола пута између Рима и Византије, сада као да је једносмислено желео да ојача своје везе према Западу, те да ту потражи чврсте савезе. Рим се радовао тој промени, стога међу тачке припремних преговора није ни ставио разлике у вери и литургији. И иначе, у питањима која су се односила на обреде, лако је могао бити широкогруд, јер је из Африке и Северне Европе, већ добро познавао мелодије чудних звучања, и још чуднију гестикулацију. Оно што је било најтеже рашчистити, и оно чега су се чланови преговарачке делегације највише прибојавали, био је однос према Константинопољу. Оно што је у Нишу ствар питања, то у Риму стоји ван расправе. Папа је једнозначно желео да зна, да ли је Немања у стању да спречи покушаје Византије да се шири. Припадност територије која се налази између два царства, постављала је питање, да ли ће граница између Истока и Запада бити повучена код Котора или Скадра, или евентуално код Софије. Ко контролише планинску област која се налази између две силе, а која има незнатан економски али утолико већи војни значај. И не на последњем месту, колико су безбедне војске које крећу пут ослобађања Јерусалема, када прелазе преко ове области.

Рим је током ранијих година већ добио одговоре на ова питања, тако се могла родити одлука, да Немања добије круну, као што је то раније био случај са Вајком, који је такође био у стању да каже не Византији, те се од тада трудио да, заједно са Римом, учини све за остваривање југоисточних интереса.

Немања се већ и због свог поноса радовао развоју догађаја, јер је од Рима добио иста она признања, која му је Византија у последње време одузела. Увредљиво неповерење, којим су се с њим опходили, захтевало је одговор. Чвршћи савез са Римом, чинио му се као најприкладније средство, којим је показао, да се са њим не може говорити са висине, и да оно што су његови преци били приморани да истрпе, он више ни у ком случају није спреман да поднесе. Били су дати сви услови за јачање династије, та имао је три стасита сина, од којих барем двојици може да повери вођство. Сви су се истицали у досадашњим борбама, није имао од чега да се боји. Са браћом се већ на време обрачунао, како његовој дубоко

религиозној и још више амбициозној природи никада више нико и ништа не би стајало на путу.

Међутим, гост кога су највише ишчекивали био је мађарски краљ, и то не само из политичких, већ много више због пријатељских разлога. Наиме, Немања је одгајан заједно са Белом на престижном двору, у Константинопољу. Обојицу су тамо послали њихови родитељи, како би изучили најсјајније школе, и тамо се припремили на трон, који им је био намењен. Двојица момака, су у царској престоници провели скоро десет година. Заједно су упознали истакнуте ликове великих династија са Истока и Запада, заједно анализирали највеће битке и војне походе, и заједно јахали сатима на пунокрвним коњима, испробавали борбена оружја, буздован, мач и копље. Били су различите личности, и ваљда су управо због тога један другог тако добро допуњавали. Немања је био више практичан човек, мајстор решења. А Бела је био одличан у стратешком размишљању. Забављајући се заједно, увече би настани у све већем градском базару. Трговцима су се обраћали њиховим језиком. Час на турском, час на бугарском, час на неком другом језику. И када би им већ пошло за руком да их увере да су земљаци, онда би смејући се, прешли на латински, и у сред сочних исмевања, оставили збуњене трговце скамењеног погледа. Како су лагано достигли 19. година, Немања годину дана касније, од куће су дошли изасланици, да га, на Ускрс наредне године, испрате кући. Још једна срећна, блага зима, и неколико врелих, љубавних ноћи са девојкама црних очију и бујних груди, па крај безбрижној младости. Пре него што су се опростили један од другог, како би један од њих кренуо пут Будима а други пут Ниша, започели су озбиљан разговор. Једно овакво пријатељство не може се прекинути, уверавали су један другог. У овим нестабилним временима, Папи су потребни снажни савези, како би се даље ширио према Истоку, и како би могао да развије заостале крајеве. Обоје су осећали, да их чека озбиљан задатак, а знање високог нивоа, које су стекли у Константинопољу, чини их подесним да наставе да славе старо име своје династије. Добро су познавали источно хришћански начин размишљања, одлично су знали све оно што, је византијска култура дала првом миленијуму након Христа, па ипак су обојица била уверена у то да на ове просторе, будућност долази из римског хришћанства. Најплеменитијим осећајима, обећавали су једно другом, да ће остати заједно у тој вери и уверењу, те бити снажни ослоњци великом хришћанском царству, и да ће заједно наступити уколико Папа позове на враћање Свете земље.

Ово се пријатељство није прекинуло, ни када су обојица већ одавно успешно запосели трон своје државе. Унутар својих држава, штавише, породица, морали

су да се боре са бројним раздорима. Младачке наде које су сањали о јединственој и сложеној држави ни једном од њих нису постале стварност. Али, свети циљ, који им је продро у срца, није избледео из њих. Мада су имали доста прилика да се лично сусрећу, на сваких неколико година, њихови изасланици обрели би се на дворовима једно другог, те поред званичних писама, прокријумчарили знаке који су подсећали на заједничке авантуре. Час балчак неког мача, или преполовљену писанку, час црне влати косе, за које су са сигурношћу знали, да њихово значење може да протумачи само онај други.

Ово пријатељство давало је посебан тон садашњој посети, при чему су се припремали да прославе и најзначајније резултате некадашњег савеза. Наиме, Бела је био тај који је Риму дао до знања да због нестабилности у Византији, сада треба оснаживати династију Немањића, а најпригодније средство за то било би, да папа пошаље круну великом жупану Рашке. Није било лако Бели са изванредно пажљивом римском политиком, која је била нарочито обазрива са тајновитим односима североисточних држава. Узалуд је прошло скоро триста лета, рутине римске дипломатије још су живо чувале спомен на бугарски пораз. Истовремено, знали су и то да снажна и полетна династија Немањића, с пуно резултата осваја најважније градове на северној обали Јадрана. Међутим, у време преговора, у Белиним рукама најважнији аргумент мого је бити тај, да је Немања изградио цркву у Котору, те слике светаца није сместио на византијски начин, на иконостасу, већ као фреске насликане на зиду. Црква посвећена светом Луки, чувала је и слику цара Константин, што међутим Рим није могао замерити, јер је у читавом крају он био пример владара. На ове се очигледне знаке позивао Бела, те уверавао Рим да они не потичу од некаквих скривених намера, већ из Немањине праведне душе, јер је видео да поглед треба да усмери ка Западу.

На крају су их приметили чували, те дрекнули са висина. Војници који су дремали крај оружја, поскочише те стадоше у борбени став, разапели лукове, за сваки случај, ако буде потребе за њима, те почели из долине да шпијунирају пут који се кривудао према тврђави. У овим крајевима, фини, бели, кречни прах, у облацима би најављивао када би се одједанпут више њих приближавало тврђави. Сада се змијолики облак тромо ковитлао међу стрмим стеновитим литицама долине, из чега су разумне очи одмах могле знати да се приближава читава регимента. Док би свако заузео своје место на зидинама тврђаве, на местима видљивим али и оним невидљивим са споља, до тада би први коњаници већ били удаљени на пушкомет, а симболи и боје мађарског краљевског двора, што су се вијорили на поноситим заставама, постали видљиви.

Немања није држао ни до свога ранга, нити до правила дипломатске етикеције, већ, чим су му јавили да мађарско изасланство пристиже, пожурио напред, убрзаним корацима, све до спољашњег улаза у тврђаву, те стојећи на отвореној капији, дочекао старога пријатеља. Коњаници са заставама учтиво стадоше у страну, а војници који су пратили краљевска кола, створише дуж пута зид. Белина затворена краљевска кола, задржавши пристојну раздаљину, стадоше пред капију. Краљ је сишао, и гипким, одважним корацима, темпом много бржим него што је то прописано, пожурио ка домаћину. Када је угледао да овај голе главе чека у капији, и он пружи своју круну у руке помоћника, пусти бујну косу, те раширених руку стао пред свог пријатеља, као некада у унутрашњим двориштима Константинопоља. Прескочивши наклон, падоше двојица добрих пријатеља један другом на груди, те загрлише један другога немом дирљивошћу. Из грла војника, зачуо се громки узвик, чувари са копљима ударили су се о штитове, а мађарски момци одговарали оштрим, дугим звуждацима. Двојица пријатеља заједно се попеше на краљева кола, те тако пођоше ка унутрашњем дворишту тврђаве, до свеже офарбане, украшене зграде палате.

Немања, седећи на прозору краљевског стана у палати, мотри на долину, куда је недавно прошао и последњи коњаник мађарске краљевске делегације. У крилу му краљевска була, коју му је Бела предао након што су се опростили. Пред погледом што му се губио у даљини, прохујаше дешавања од претходних дана. Званични преговори, и присни, пријатељски разговори. Круну није добио, али му је папска була омогућавала потпуно поверење. Бела је у Риму постигао све што је било у његовој моћи, али није оно што је његов пријатељ највише желео. Гест папиног поверења, јесте уверљив, али у некадашњу непосредност пријатељства, већ се умешала политичка тактика и стратегија. Није оптуживао Беду, па ипак није могао да новонасталу ситуацију сматра заједничком победом, оно што је пријатељство и сопствена западна политика поспешила. Признају, да, рачунају на њега, то да, али ипак га у Риму не сматрају правим стратешким партнером. Важна им је ова територија, одлучна сила, и безбедност источне границе, али није им довољно битно потпуно увршћивање тешко изграђене и још теже учвршћене династије, у унутрашњи круг великог европског царства.

Годинама раније, китњасту папску одлуку набоо на поломљену стрелу, и тако вратио учтиво, али ипак не довољно уверљиву понуду. Али сад, богатији за бројно дипломатско искуство, само клонуло гледа смотуљак, руком прелази дуж храпавог пергаментa и украсног печата што виси на њему. До овде смо дошли, каже за себе. До овде. Границе царства још никада нису досезале тако далеко, све

до Скадра, и даље од тога. Преласку крсташа преко ових путева заиста не прети више никаква опасност. Могу да пређу преко, добиће храну и заменити животиње. Велика црква доби ранг базилике. Митрополит је стигао из Венеције добио одговарајуће намештање, а шуме које иду уз митрополију обезбеђују му позамашан приход. А оно што су уговорили са Белом, то је било сигурно. На пролеће може да крене заједнички војни поход све до бугарске обале. Спојио се план папиног крсташког војног похода, са плановима мађарског краља и зетског кнеза. Уколико тамо ступи ногом, онда ће, захваљујући њему, источне границе западнога царства досезати даље, него икада раније. Све ће се везивати уз његово име, и тада ће стићи одговарајући моменат, када ће папа бити приморан да му без устезања стави круну на главу. Он ће бити источни владар великога царства, попевши се на највиши врх своје династије. Рука која је миловала булу, загреја се, те додир пергамента постаде за њега предзнак додиривања будуће златне круне. Задрхта, тек је сада приметио, колико дуго је седео ту, удубљен у своје мисли, сањарећи далеко. Устаде, те седе у краљевски трон, пресвучен медвеђим крзном, ближе камину.

Војни поход одвијао се према изворним договорима. Ослабљене византијске силе, једва да су пружале отпор. Покретна војске сила, лако је заузимала тврђаве. Бројна насеља већ су унапред послале своје изасланике, како би се предале без борбе, те свим својим приносима и животињама подржале ратни циљ продируће војске.

Пред покретање последња деонице, Немањина војска разапештала шаторе на обалама скадарског језера. Према плану, овде је требало дочекати Белине трупе, са парипима израњављених ногу, и стрелцима који су пуцали из седла. Време је пролазило, а војсковође, у првом реду велики жупан, све више су мотриле веснике. Насупрот томе, извиђачки одреди, извештавали су о источним кретањима трупа, доносили вести о опреми и заставама, који су код Немање призивали оно што је научио у Константинопољу. Имао је зле слутње. Уколико би се Барбароса са византијским царем, онда би се однос снага значајно изменио, а Белине трупе биле су још више потребне онима који су продирали.

Током чекања, све више је нестајало стрпљење. Изасланици које је Немања послао у Будим, нису се вратили. Није се могло са сигурношћу знати, да ли су можда успут постали жртве разбојника, или су у Будиму добили одговор, због којег им се чинило да је боље да се не враћају у сурове јужне крајеве, срдитом владару тешке руке.

Немања беше одважан и непоколебљив. Уколико, упркос плановима, не стигне порука, уколико се не може даље градити на пријатељство и споразум између династија, онда ће сам, с вером у бога, поћи на пут, те тако завршити ратни поход. Одлучио је да не чека више Белине трупе, већ да крене, па да се код Софије прикључи крсташким војскама, те под заставом Христа заврши оно што је намислио, онда када је сео на трон великога жупана. Оно што не може успети људском снагом и промишљу, крунисаће дисциплина. Ако и нема никога кога би послушао, сем своју душу, ни онда неће погрешити, јер сваки корак био му је вођен тиме да чини по вољи Господу, да му част води до славе.

Међутим, небеса су већ другачије делала. Док су Немањине трупе стигле дотле, крсташи су већ напустили Софију. Бела је својим четама подржавао крсташе, јер обећање које даде Риму, више га је обавезивало од пријатељске речи. А цар Барбароса се нагодио са Византијом, која је на крају наредила да се зауставе настојања за ширењем Зете. Немањине чете претрпеле су огроман пораз на Морави, где је и он сам стрелом задобио тешку озледу рамена. Ослоњен о двојицу пратилаца, морао је да бежи све више и више, међу брда што пружају бројна склоништа. Ка Западу, одакле су се одважили веома далеко. Пuteви који су кривудали кроз шуме, сурдуке и кањоне бацали су кола тако, да су господара морали да вежу за шараге како не би испао из кочије са два коња. Беху већ прилично удаљени од места на којем се догодио сукоб са тужним епилогом, већ су се сасвим стопили са стрпним врховима, што пружају сигурност. Полако су могли да се смире, јер иако је битка изгубљена, а ратни поход никако не може да се настави даље, барем вођа није изгубио живот. Још мало јаче од једног дана, и вратиће се у тврђаву, где може да добије адекватну негу, те, уколико се опорави, може да консолидује своје чете и планове, па ослоњен на снажну веру и вољу, још може и да освоји, оно што се сада чинило сасвим изгубљено.

Међутим, невоља никада није ишла сама. Након фаталне битке, рањеног Немању чекало је још незгода. Кочијаш је, надахнут жарком љубављу према свом господару, повео коње у сувише јак галоп. У некој оштрој кривини, кола се преврнуше, те сурваше у провалију. Дрвеће, које је стршило са неке избочене стене, заустави кола, па је вођа тек ту, у последњем тренутку, испао из њих, до тада га је придржавала ужад. Озлеђени је, изгубивши свест, лежао у дну стене. Шума је прогутала тихо стењање, као што је без трага прогутала и посмртне остатке његових пратилаца.

Спорим, дебелим капима, поче небо засипати племенитог рањеника, као да мученика брише Вероникин покров. Како су се небески канали све више

отварали, болесник у грозници, донекле дође к себи, те се у полусвести, из чистог нагона за живот, повукао у пећину која се налазила покрај стене. Немању мучише грозничави снови. Нападаше га ужаси пакла. Пред лицем му шкргуташе оштрим зубима, врео и смрдљив задах, скоро му спржи очи. Око ногу му се обмоташе змије оштрих креста, у носу и ушима гмизале бубе слузавих тела, око струка му се обмоташе дебеле лијане, па га вукул све ниже и ниже надоле, где се никада више не отворише врата, и где је мука бесконачна. Рањени је умирао на сувом тлу пећине. Некада би му ногу прострелио бол, па попут муње продро дуж читавог тела. Лежао је тако, клатећи се тамо-амо, на граници између јаве и сна. Очи би некада широм отворио, као онај ко још по последњи пут жели све да види, пре него што га коначно прогута тама катрана подземног света. Некада би само мало жмирнуо, као да је инстинктивно пажљив према призорима који га вребају. Док је био у грозници, грозне фаце звери, дахтале су на њега грозан смрад, а каткад би га проматрало неко друго лице, пуних усана, те спокојна и уверљива погледа.

Грозница лагано ослаби, страшни снови утихнуше, као да су се затворила тешка врата ходника који води ка подземном свету, притиснувши иза себе незадовољена страшила. Како је рањеник почео да се боље осећа, а и очи му се све више навикнуше на мрак, на зиду пећине угледа насликан огроман лик Христа. Око њега сијаше златни ореол, поглед који је зрачио чистотом, одавао је снагу и поверење, као да је желео да се јави, да изрекне речи што лече, а уједно и да ћути, како би сви болни уздаси овога света допрли до њега. Немањиним телом и душом проструја топлина, осети да је спреман. Тај поглед пређе преко свега, пред њиме беху обасјане тајне, продре кроз сваку његову ћелију, ублажи грчеве. У том лику и јак и слаб пронађу себе, огроман и ситан, у њему нађе дом бесконачна, уврнута, нит времена, у њему се умири свака жеља и дрхтај. Осети такав мир, спокој и снагу, која је надалеко превазилазила све онои што је до тада преживео, или за чиме је икада смео да жуди. Није знао, да ли је још увек у животу, или се већ одселио на онај свет, нити то да ли је у свом дому, или на каквом непознатом месту. Осећао је само то, да ће се испунити све оно што је он сам, да више не ишчекује ништа нити жуди за било чиме, само то, да се тај лик никада више од њега не окрене, и да његове очи увек остану достојне његова погледа.

Прођоше месеци, док је оздравио. Његови војници нашли су га онесвешћеног у пећини. Они су га онели у тврђаву, где су му лекари и врачаре видали ране. Док се опоравио, његови синови већ беху припремили нацрт мировног споразума,

успешно се изборивши за уже границе и признање независног царства. Све су утаначили са оцем, и само се чудивши, како великодушно и милосрдно тумачи предлоге и сугестије царстава и династија. Њему беше важно само једно, нека буде народ државе свет и добротив. Нека се сваке године, док је жив оснује нови манастир на најважнијим тачкама државе. Нека редовници служе Христу, нема покажу најсветију жртву, те нека свевишњем преносе молитве верника. Први манастир нека изграде крај оне пећине, где му се јавио искупитељ, и где спозна оно знање, које је од њега неупитно добио. Нека дакле то место назову Студеницом, светим местом спознаје.

Тако постаде дело иконописца избеглог из далеких крајева, рођено из немилосрдних борби, у скровишту, духовни центар неког новог царства, место истинске вере и свете побожности.

С мађарског превела: Сандра Буљановић Симоновић

Октоих

I

Макарије стаде пред улаз у радионицу и снажно се протегну. Залазеће сунце обасјавало је узану венецијанску улицицу. Са мора је благо дувао ветар. Пријало му је да устане, да се усправи. Читавог поподнева се грчио над радним столом не би ли завршио свој рад, последње исправке на Вергилијевој збирци. Мајстор му је то задао за задатак, неколико месеци раније. Казао му је да ако и ово тако прецизно обави, даће му вандровку.

Како је пролетело тих неколико година, можда чак и пет, од када је ступио у службу у једну од више стотина венецијанских штампарија, како би изучио овај занат до танчина, заједно са свим његовим тајнама. Овде, сада, док је уживао у топлоти милујућих сунчевих зрака, испунило га је задовољство. Није мислио ни на прошлост, на много борбе, на потешкоће у прилагођавању, нити на то шта ће бити након овога. Само је тако стајао, рукама испруженим у висину, главе помало погнуте уназад, затворених очију.

Могао је имати неких двадесет година када је бродом прешао у Венецију, након што су му оца и старијег брата одвели Турци. Мајку му је однела куга, нио му није остао. Продао је кућу и пашњак у подножју брда, и попео се на брод. Док се удаљавао од обале, гледао је у которске вхове што сежу у висине, и био сигуран да није последњи пут да их види. У то време, није било тако ретко да млади Зећани, који су желели да уче трговину, златарски занат, бродоградњу или уметности, крену пут Венеције. Нарочито се

последњих година све више подразумевало да мање људи долази са југа у ту земљу међу планинама, а много више њих исту напушта. Турчин је већ заузео и Скадар, и с намером се смештао тако, да и ову земљу учини вечно делом све пространијег царства. Поносити и често несложни Зећани, најдуже су се држали, али млади момци били су све сигурнији у то да ће радије да напусте ову живописну домовину, него да постану војници неког бега или робови у великим изградњама.

Макарије је увек трагао за новим. Када је стигао у Венецију, ни онда није обилазио уобичајена места, већ је тумарао кривудаваим улицама, а да није ни знао тачно куда иде. Једноставно се препуштао да га нешто шчепа, да га очара, и то је следио. Прво су га очарале на ограде балконима палата. Мотиви биљака и животиња које су за њега до тада представљале непознаницу, али чак и више од тога, она страшила, крилати змајеви, жабе широких лица и огромних очију, којима су украшаване ограде на балконима и капителима. Једнога дана је сатима стајао крај мајстора који је ређао мермерни мозаик, са шареним букетом цвећа на постаменту у улазу, а букет се под мајсторовим рукама појављивао као да расте из земље, невероватном брзином. Клесаре је и код куће видео како раде, али ово разнобојно дело, овај материјал који може да се избруси толико да буде гладак као свила, сасвим га је узбудио. Код куће су мајстори углавном украшавали војсковођама и свецима, а овде га је са степеница, стубова, ограда, поздрављало бујно богатство природе. Чак и украшавање цркава, зрачило је животом. Сунчеви зраци који су продирали кроз дугуљасте прозоре, чинили су унутрашњост светишта тако лаганим и разиграним, као да није реч о црквама. Оно што је видео у овом животном граду, превазилазило је све његове замисли, или је исте допуњавало. Није се сусрео са оним што му је од куће већ било познато, само у другом облику. Оно што је овде искусио, био је други свет, сасвим другачији. Уместо да се уплаши од читавог тог раскошног вртлога те он је тражио своје место у њему, шта је то што би он могао да учини за ову ужурбану разноврсност. Осећао је да све оно у чему је до сада живео, овде добија крила, попут оних венецијанских лавова, чије фигуре су се налазиле на све стране, где год би погледао.

Док је корачао у том полу омамљеном, полу сањивом расположењу, главом је ударио у неки натпис, који се помало одвалио од зида, те је тако висио ниже изнад врата. Трљајући чело, провирио је кроз врата. Унутра је видео неку збрку и журбу, мора да је то била некаква радионица, али није била ни столарска, ни тапетарска нити преписивачка. Радозналост га је намамила да уђе, одједном постаде свестан да се налази у некој штампарији. У њој слова нису писали на папир, већ су урезивали у дрво, које су

премазивали бојом. Папир би причврстили уз то, а боја би се пресликала, остављајући слово на папиру, а то је било кад могло да се понови. Макарије није умео да чита ни да пише, али од ове технике стаде као укопан. Само је стајао, разрогачених очију је зурio у радни сто, пресу, списе који су били раширени како би се осушили. Тако је то почело. А сада је, као млади мајстор могао стати на праг новог доба.

За новим изазовом се врло брзо пружила шанса. Код његовог мајстора дошао је неки посетилац са Цетиња, који је чувеног издавача потражио по препоруци Дужда, Палташића, који је потицао из племићке породице, а који је и сам пре много година из Котора кренуо на пут, како би основао једну од првих венецијанских штампарија, чија су издања већ постала позната и у далеким крајевима, а из које је и образовани Дужд редовно поручивао. Једва да је било аутора класичне римске књижевности, чија дела није прво издала Палташићева штампарија. Гост је био Ђурађ Црнојевић, принц Зете, који је у Венецију стагао недавно, по наговору свога оца Ивана, са високим економским и политичким овлашћењима. Наиме Иван је, са изванредним осећајем за дипломатију, од венецијанског Дужда тражио савез, како би, насупротив турском ширењу, учврстио независност своје кнежевине. Знао је да Дужд жели даље да продубљује главне пословне интересе његовог претходника, те редом отвара руднике, између осталог и широм Дукље. Експлоатација богатог сребрног блага Зете, мамила их је заједничким интересом. С једне стране, Дужд се успешно борио против суседних кнежевина, а са друге, склопио корисне мировне споразуме и са турским султаном, који су својим политичким интересом мамили и Иваново царство. Потомци знаменитих породица лако су наилазили на отворена врата код млетачких владара, између осталог и стога што је свевишњи Дуждеве обдарио са много више женске деце, које је су првенствено наменили синовима из добрих породица, јачајући тиме економске и политичке циљеве, али и обезбедивши личну будућност племићких дама. Тако је дипломатска мисија за Ђурђа постала уједно и прилика за склапање брака. На радост и задовољство обе куће, венчали су га са најмлађом кћерком дужда Агостина Барбарига.

Супруга је била ретко образована жена, која је, користећи богате могућности које јој је њена породица омогућавала, умела добро да живи. Читала је и писала на латинском и грчком, а својим знањем и музичким образовањем, редом је очаравала господу која је посећивала Венецију. Раније је имала бројне просце, али отац је био врло везан за њу, и прво је дао за удају њене старије сестре, у најбоље куће на овом континенту, идући све до Ниских земаља. Девојку је уза све то, понајвише окупирано читање. Волела је не само

љубавну поезију, тако модерну у то време, већ је радо држала у рукама и Цицеронове говоре. Чим би нека нова књига изашла из Пашалићеве штампарије, први примци би редом доспели на љупки сталак за читање дуждове најмлађе кћери.

Ђурђа је његова супруга испратила до штампара, кога је он већ одавно добро познавао, и са киме је небројено пута разговарао у очевој палати, о људској природи, о астрономији, али и о најскоријим интригама венецијанских породица. Међутим, тек је сада први пут могла да ступи у штампарију, јер ред није дозвољавао, чак ни неударој девојци овако високог ранга, да без пратње оца крочи у другу палату. Али, као жена кнеза Ђурђа, могла је да удовољи својој знатижељи, те док је њен супруг преговарао са знаменитим издавачем, она је обишла радионицу.

Три мушкарца су до касно у ноћ разматрала, како би се могла основати штампарија у Цетињу. Ђурађ се није стидео тога што идеја о оснивању потиче од његове жене, али из поноса то ипак није одао мајстору. Као резултат разговора који су ишли до танчина, Макарије, свеже стасали мајстор, добио је Ђурађево овлашћење да припреми оснивање штампарије. Мајстор га је у свему овластио, мада је донекле жалио што ће му овај амбициозни и поверљиви ученик, веште руке и доброг укуса, отићи далеко од њега. Навикао се, наиме, да је од доброга увек тешко растати се, али Макарије му је био нарочито прирастао за срце. Увек је знао да ће једном доћи време, када ученик стаје на своје ноге, сада је ипак осећао као да му се од срца откида већи комад.

Након планирања које покреће машту, Ђурађ пође у напорно планирање. Три мушкарца су заједно кренула ка радионици. Ђурађ је супругу затекао удубљену у неки свеже израђени Овидијев спис. Жена подиже поглед са књиге, и поглед јој се укрсти са Макаријевим погледом, који је први пут у животу видео госпођу из племићке породице да тако самозаборавно чита. Макарије јој ухвати поглед, и радије стаде уз радни сто, одједном оставивши мајстора и његовог знаменитог госта саме. Скоро да је морао да се придржи о стол, и да се натера да се не окрене поново ка госпођи. Очи је приковао на Вергилијеву гравуру, коју је припремао протеклих недеља. Покушавао је да критичким погледом пређе редове, идући од слова до слова. Али пред собом је видео само целину, сâм лист тога дела, хармонију много малих делова. Када је друштво напустило радионицу, Макарије је дубоко уздахнуо, и руком погладио дрвену украсну резбарију на корицама.

Припреме за повратак у домовину трајале су дуже него како је то планирано. Ђурађ је и сам имао још много тога да уговори са Дуждом и другим знаменитим породицама. Мање

пажње је посвећивао штампарији. А Макарије се труди да од свега набави најбоља средства, како би, чим стигну на Цетиње, стваралаштво почело што је пре могуће. Много пута се дешавало да има нешто да договори са својим налогодавцем, којег је често морао да контактира. Али, у палату је морао да иде и стога што је Ђурађевој госпођи из Пашалићеве штампарије изнова и изнова наручивала нове примерке, које је мајстор по Макарију слао у палату, та он свакако тамо имаше шта за обавити. Не једанпут, као случајно, на по који трен би угледао госпођу, како жури ка унутрашњем врту, или како у својим дугим хаљинама пролази дуж неког од дугих ходника. Тада би Макарија обузели чудни осећаји. Био га је стид што овако посматра супругу онога који му није само налогодавац, већ одвећ и пријатељ, упркос разликама у статусу. Та, шта би са једном таквом госпођом, Дуждовом кћерком, имао он, штампарски мајстор? Није дозвољавао да му машта потајно пођу у том правцу. Чим би себе ухватио како му мисли беже у овом недозвољеном и забрањеном смеру, присиљавао се да се окрене ка послу, те се у њега удубљивао.

Веома га је веселила припрема организације, преговори, контрола и испробавање припремљених алата. Али, најсрећнији је ипак био онда када је могао да сам седи за радним столом и да увежбаним, рутинским покретима води длето, на унапред уцртаним финим линијама. Тада би заборавио на све, на пролазак времена, али и на то, какав га огроман задатак чека на Цетињу.

Са све више нестрпљења је ишчекивао полазак, јер са његове стране све је већ било спремно. Али не само због тога, већ је желео и да се ослободи од све снажније привлачности, коју је осећао према Ђурађевој госпођи, а коју је узалуд се трудећи настојао да држи подаље од себе. Венеција је за њега све више значила ту немогућу борбу, док је Цетиње представљало слободу, велике стваралачке могућности. Знао је он добро, да би, када би се случајно ипак упустио у авантуру са младом госпођом, која је такође давала толико префињених знакова његовој пажњи, могао све да изгуби – план за Цетиње, Ђурађево поверење и пријатељство, све оно на чему је желео да гради своју будућност, а што му је благодатна судбина нудила на тацни. Када би га спопао напад борбе са самим собом, само би одмахивао главом. Једне вечери пође у палату, и скоро грозничавим погледом замоли господара да већ једном крену, или да барем може он сам да крене. Срећом, није се сусрео са госпођом.

II

Ђурађ, који је након очеве смрти морао да се врати кући, но, то му ни није тешко пало, јер је већ завршио све важне преговоре и уговоре, испунивши тиме своје млетачко изасланство. Овдашње године донеле су његовом животу многе промене. Не само оне које су се односиле на његов брак, већ и на припреме да након очеве смрти преузме управљачки скиптар Зете. Када је стигао у Венецију, још увек је преговарао и делао у име свога оца, и по његовим намерама. Док је сада, вративши се у домовину, као наследник свога оца, то чинио у своје име. Народ Зете радосно је прихватио престолонаследника повратника, будући да је било распрострањено мишљење да њена сигурност, као и политички и економски кључ, лежи у односима са Венецијом. Само се једна особа надала да ће Ђурађ остати у Венецији и ипак преко свога таста покушати да пронађе пут за напредовање којег је достојан, Ђурађев млађи брат Степан. Он је био другачијег менталитета него старији му брат. Био је склонији компромисима, и за њега уопште није било једнозначно да се будућност Зете мора везивати искључиво уз интересе Венеције. По њему, од тога је био много важнији добар однос са Турцима. Од оних од којих зазиреш, са њима се треба што пре договорити, док не буде касно, док су на располагању и друга средства, не само принудна лојалност губитника. Разлика у погледима, међу двојицом момака, није била тајна ни у двору. Увек су се много препирали, али опстанак клана и ненарушивост његовог јединства, за обојицу је била важнија од сопствених погледа. Чим је Ђурађ стигао и сео на очев трон, Степан му је изнео своју лојалност. Сходно томе, се огласио и на првом заседању катуна, када је Ђурађ изнео своје планове и предочио економске и политичке резултате венецијанских преговора. Суд и збор, веће великаша и скупштина, такође је овластила новог владара потпуном подршком, од кога су очекивали уздизање, а још и више одржање независности поносите Зете, у сенци османског ширења. Свако се радовао што нови центар Зете, Цетиње, Ђурађ жели даље да гради, и што даље напредује очевим траговима, који је неколико година раније овде сместио и центар митрополије кнежевине Зете. Изградња манастира, ново крило палате, јачање заштитне бране, све су били кораци који су с радошћу и поверењем испуњавали и народ и његове вође подједнако. Ђурађев наступ, начин говора, али не мање важно и његова лепа и образована жена, само су појачавали утисак, да се, у поређењу са осталим малим краљевинама у окружењу, у Зети отеловљује најмодерније економисање, политика и култура, што ће попут каквог врха који се уздиже у висину, моћи да се супротстави претећим олујама тога доба.

Макарије је стајао на прамцу брода, када су у видокруг доспели врхови који окружују Бококоторски залив. Млађани мајстор скоро се скаменио. Иза њега бродски товар, средства потребна за покретање штампарије, а пред њим земља, планине што стреме ка небу, народи долина, Зета, његова отаџбина, са својом очаравајућом лепотом и дивљом природом. Брод се добрим ветром приближавао луци, а у Макаријеву душу све дубље је продирала жеља да целим својим животом, свим својим способностима и сваким ударом свога срца, служи ову земљу. Као што су планине стремиле ка неби, и падале пред ноге ствараоца, тако је и он желео да падне ничице пред њом, и све своје стави у њену службу.

Никада није помишљао на то да постане поп. Православна вера од детињства је била тако природна за њега, попут смене ноћи и дана, или бесконачни токови река од извора до мора, од почетка до краја. И у Венецији је у радионици висило неколико икона. Пред њима је непрестано горело кандило, чија је допуна био задатак најмлађег мајстора, који је, ако би случајно заборавио на ову обавезу, брзо упознао тежину длана свога мајстора. Само по себи се подразумевало и то, да са својим господаром тражи благослов за њихово путовање и планове за штампарију. Али жеља за тиме то да он сâм буде представник вере, и природност такве замисли, први пут су га обузеле ту, на бродском прамцу, при погледу на которска брда.

Уређење радионице ишло је глатко. У Ободу пронађоше одговарајуће место, на пола сата хода од палате. У околини, малтене на дохват руке, све неопходне сировине стајале су на располагању, а није мањкало ни подршке нити интересовања од стране новог владара. Неколико недеља по покретању радова, већ се и његова супруга интересовала, када ће моћи да чита прву књигу, коју ће новооснована штампарија издати у Цетињу. Макарије је радио дан и ноћ. Пронашао је шегрте вештих руку, а из Венеције је довео са собом неколико младића. Нарочито оне који су имали некакве породичне везе са Зетом, и у којима је Макарије видео жар према штампању.

Поред организације послова око штампарије, Макарије се брзо припремио за рукополагање за свештеника, што је било одређено да се деси на Светог Андрију. Није имао сумњи, Божји поглед почивао је на досадашњем формирању његове судбине, на све ширим могућностима. А зашто би и сумњао? Дан пред рукополагање није отишао у радионицу, већ је у рану зору кренуо према планини која се уздизала изнад града. Нешто га је терало да се попне толико високо одакле могу да се виде сви врхови и долине Зете. Пут га је водио крај палате. Погледао је у прозор станишта свог пријатеља. Пред очима му се појави и лик његове жене, као седећи правих леђа, чита књигу положену на сталак,

скоро се изгубивши међу текстом. Убрза кораке и поче гласно да изговара молитву, коју је до сада само мрмљао за себе. Како се све више уздизао по каменитим стазама, од једног дрвета до другог, у себи је осећао такав занос, као да га нека тајновита сила потпомаже у успону нагоре уз стрму падину. Пут којим се успињао, стене, оскудна вегетација, у којој су већ расцветали цветови, био му је леп, али грмовити, жбунасти, ситни гајеви покривали су белу падину, као слова бели табак. Ишао је све више нагоре, скоро скакућући, не осврнувши се уназад. Није мислио ни на шта, ни на посао, ни на позив, ни на себе нити на неког другог, само је држао ка напред, осећао је своје еластичне мишиће, брисао ознојено чело, и пазио где може безбедно да ступи, како не би склизнуо, и неопрезно се сурвао у дубину. Већ се сатима кретао нагоре, није ни осећао како пролази време. Још једна стрмен, где се у унутрашњости неког процепа, држећи се за пукотине на стени, треба да се узвере, и стићи ће на хрбат, а врх се одатле налази на само пар стотина корака. Скоро је јурио, да ступи тамо где још нико није стајао, јер ни ловци ни војници нису имали разлога да се до овде успењу.

Застао је и осмотрио око себе. На јесењем Сунцу, читава Зета простирала се под њим. Борио се са сузама, а затим им дао одушка. Тресло га је срећно јецање, као код оног што је избегао гротло смрти. Раширио је руке и вртоглаво се вртео у круг. Очима је прелазило час преко планина час преко долина, час их подизао ка небу без облака, где је наслућивао подножје Ствараоца. Понестаде му молитве, али читаво тело, сваки откуцај срца, сваки удах, уморно бридење мишића, беху само предавање, чежња засићена предавањем.

Извадио је нож и одсекао један прамнем косе. Макарије – рече, те влати препусти ветру. Отфикари још један прамен, и са њиме учини исто то. Макарије – рече и други пут, па трећи и четврти. Макарије, благословен, срећан. Три пута се сагну и три пута прекрсти тамо на врху, на који је желео да доспе.

Било је касно у ноћ, док се вратио у радионицу. Запалио је бакљу и са радних столова покупио радове. Табле до сада никада објављених у штампи, дела Цицерона, Овидија, Петрарке, више десетина, може бити да их је било и стотину. Понеко је већ било готово, неко су тек сад започели, а нека су била тек у фази нацрта. Све табле је ставио на свој сто, а што није стало на њега, поређео је крај њега, једно на друго. Сео је, и пљоснатом пилом почео да их бруси, очистивши са њих писаније и кривудава украсне елементе. Није му било важно колико ће радова упропастити, само га је нови почетак окупирао. Веома је споро напредовао. Усправио се, изнео остатак у унутрашње двориште радионице. Већ је свитало. Даске је ставио на једну гомилу, потом их једним одважним

покретом запалио. Пламен је брзо завршио посао, јер су плоче биле танке и суве. Након мало времена, само је једна бледа гомилица жара блистала на дворишту, ишчекујући нови дан.

Након рукополагања, Макарије оде у дворец. Хитно је имао о нечем да разговара са Ђурђем. Кнеза је затекао за вечером, са неколицином великаша и својом женом, која је као једина жена, имала право да обедује за кнежевим столом, до чега је држала још од Венеције. Макарије доби место близу кнеза. Обрати му се са тиме да би

у штампарији требало одштампати нешто оригинално – за шта не знају ни у Венецији нити у Келну. Штета је била за тако велико улагање, да по узору на бројне млетачке штампарије у Цетињу оснују још једну исту. Ђурађу је примедба била по вољи. Очев трон је преузео с тим да заштити независност Зете, и све оно што су раније династије нагомилале. Снажно је осећао да нема много времена, јер је био и те како начисто са турским планом за проширење према Западу. Ако је катун требало да се повинује под турском силом, оно што ће сигурно опстати, то је црква, са својим богослужењем. Тако је било и у околини Софије и Скадра, којима су већ деценијама владали бегови. Цркве стоје, само је лица светаца требало прекречити, како дервиши не би састругали боју са зидова, али литургије су биле дозвољене. Коначно, и Турчин верује у Бога, и више проблема има са Јеврејима него са хришћанима. Макарије се усредредио на Ђурађев говор. Све до сада, скоро да није ни погледао госпођу, која је седела крај њега. Међутим, сада на то беше приморан, јер се она сагну према мужу и једва чујно му шапну у уво само: октоих. Тако, користећи словенску реч, дело које се користи као водећа нит сваке литургије. Ђурађ климну и окренувши се према Макарију скоро као да је на располагању, помало уздигнутим тоном, онако како је издавао наређења, понови, оно што му је супруга тихо шапнула. Нека буде први задатак штампарије издавање Октоиха, како би до сваког манастира доспела ова неизоставна света књига, да би, уколико би била уништена или оштећена, могла лако да се надокнади. Макарије је тек сада разумео, шта га је водило код уништавања дела западних аутора, сложених латинским словима. Да његова штампарија ради за овај свет, за ову земљу, и да се овде ухвати за струјања молитве што сежу у небеса. Устаде без поздрава, и пожури назад у радионицу.

Почевши од тада, наметну себи и свим шегртима у радионици лудачки темпо. За узорак је користио још руком писани Октоих, чији један примерак је стајао на располагању у манастиру на Цетињу. На основу слова пронађених у њему, израдио је устав, први пропис на словенском језику, чија је поједина слова сопственом руком урезивао у неки

калуп, и малим и великим словима. Тај калуп се налазио на столу сваког гравира, који су врло брзо усвојили стил који је лако могао да се урезује. Вежбања ради, рад није започео са Октоихом, већ са књигом псалми, и када је већ видео да му примењивање новог прибора иде течно, и тек са понеком грешком, онда је дао упуте за прекидање радова на псалмима, и за почетак израде Октоиха.

Књигу молитви планирао је у два засебна тома, јер је тако било прикладније. Док би један користили у светој литургији, други је могао да се одмара. Тиме се дуплирао животни век свезака. Текуће текстове су шегрти урезивали и штампали. Места за иницијале и остале декоративне елементе би изостављали, њих је сам мајстор руком цртао и бојио. За узорак и овде је користио елементе ранијег кодекса, али га је мешао са венецијанским стиловима. На неким местима, у зависности од тога шта је приличило смислу текста или мелодија, неке речи је у текст уносио накнадно руком, црвеном бојом. Сирова верзија Првогласника беше готова на Богојављање 1494. За израду Петогласника беше потребно још годину дана.

Најузбудљивија фаза радова, за Макарија, поред провере и управљањем процесом производње, ипак је било то да обликује заједничке и различите мотиве унутрашњих корица, које су раздвајале поглавља. Некада би читаве ноћи проводио у планирању, цртању и испробавању. Свим својим напорима тежио је ка томе да створи нешто изворно, и то на високом нивоу израде. Заборавио би се над повлачењем шара, мешању локалних мотива са млетачким, у стварању хармоније. Сваки успели детаљ више пута би поновио, као што се и молитве чују више пута. Средњим прстом прошао би дуж урезаних линија, само овлаш додирујући дрво, склопивши очи, како би на поруке коју поручују шаре, одговарала душа а не приказ. Тамо где би му труцнула унутрашња пажња, то место би прво погледао из даљине, затим сасвим из близа. У другу руку би тада узео комад угљеног штапића и покушао десном руком да изведе, форму коју захтевају унутрашњи дрхтаји. Понекад би се уплашио при погледу на понеку овакву унутрашњу линију, јер би га оне и сувише подсећале на неки женски лик. Трудио се да та места поново исцрта, али усаглашеност шара била му је важнија, од овог сотониног искушавања, који је и овде покушавао да му пажњу скрене ка забрањеним територијама. Много пута би у таквим тренуцима одлазио до дубоког зденца у дворишту, и полио по глави читаву кофу ледене воде.

Потпуни Октоих био је готов до краја године. Први примерак је Макарије понео са собом, у своју собу. Он не може бити ничији, њега жели он сам да користи, жели да га има крај

себе, као материјални доказ за то да је испунио своју мисију. И у сред свих потешкоћа, сачувао је своју верност.

По узору на Венецију, на омоту овога примерка, ставио је монограм. Монограм свакога мајстора састоји се од два слова. Једно је престављало почетно слово породичног имена а друго име које је добио приликом крштења. Међутим, Макарије није имао презиме, а и да га је имао, у свештенству га се одрекао. Велику бригу му је задавало тражење другог слова. На крају се одлучио за слово Б, изражавајући тиме јединство словенске и латинске културе. Макарије и Блажени, речи среће на два језика.

III

Штампарија на Цетињу је у року од неколико година припремила неких 400 примерака оба тома Октоиха. Завршили су и књигу псалмама, а израђен је још и Молитвених и четири јеванђеља. Мешутим, турски бег позва Ђурађа да напусти Цетиње, па и Макарије виде да је добро да штамаприју измести. Ђурађ се вратио у Венецију а штампарија се преселила у Влашку. Тек једну једину деценију, цветала је самостална култура Зете, која се пркосила култури ислама, чак и након губитка независности.

Дан пре него што ће се одселити, Макарије седеше у својој соби са примерком Октоиха, намењеном за ступање у еснаф, у крилу. Толико вечери и ноћи је окретао ту књигу, да су се на њој већ видели трагови коришћења. Волео је тако да седи, како год да је био расположен. Књига га је испуњавала снагом. Даривала му је спокој и самоувереност. Колико год да је своје дело, у оваквим ноћима ипак је имао осећај као да га је добио на поклон. У њој се налазило сво његово знање, креативност, марљивост и она дубока жудња, да из своје вере и струке створи нешто што ће остати његовом народу. За њега, та књига беше истовремено и прозор и огледало. Прозор, што се путем молитви отвара ка небу, и огледало, у којем може сагледати себе сама. Погладио је прстом корицу свеске, прешао дуж хрбата, потом префињеним покретом отворио листове. Књига се кротко отвори, те се из ње појавише, са шареним речима, слова уједначене форме, поређана у два реда. Са два длана је склопи, па играјући се прстима, изнова отвори збирку на неком другом месту. Бацио је поглед унутра, прочитао по нешто, запевајући одговарајуће мелодије, затим затворио, и пустио прст да поново пронађе пут међу листовима спремним да се отворе.

Прође већ и поноћ у тој најдубљој чежњи, када се одједном усправио и привијајући свеске уза се, изашао из куће, па пружио кораке ка палати. Нека буде ова књига Октоиха,

поклон, јер и он сам га је сматрао поклоном. Мора бити од онога, преко којег му се Господ обратио да је штампа. Чувари палате познавали су његов лик, па нису ни устали из свога лежаја, када је Макарије, одлучним корацима прошао крај њих. А ни иначе, због свештеничке одоре, не би га зауставили. Отишао је у кнежево крило палате. На тренутак је застао пред вратима Ђурђевог спаваће одаје, али изненадном одлуком, ипак је отворио врата која су се налазила поред њих. Лоповском пажљивошћу, спустио је књиге на сталак за читање. Потом се удаљио, ни не осврнувши се око себе.

Од тога дана, Ђурађевој жени Октоих постаде свакодневно штиво за читање. Молитве, које су се понављале устаљеним редоследом, могла је већ и без књиге да изговори, на оном језику који је научила овде на Цетињу, премда га нико није говорио, та користили су га само у литургији. Имала је и потребу за молитвом, јер ју је вративши се у Венецију чекао сасвим другачији живот, од онога на који је рачунала Дуждева кћерка, кнегиња Зете. Мужа су јој, због разних и завера и зависти, сматрали турским шпијуном. Да није то, гласило је распрострањено мишљење, не би га Турчин оставио у животу, онда када је заузео Зету. Узалуд је било вероватно да су они који су нападали Ђурђа, заправо желели да се дочепају Дужда, није могао да се спасе затвора. Жена је стално молила оца да укине пресуду града, због климавог политичког баланса, њен отац је стално одлагао своје уплитање.

Од бриге и самоће, све је више времена проводила у молитви, а док би боравила у палати, у руци јој је све чешће била неки од свески Октоиха. Неке странице и симболи били су јој нарочито драги. Када би њих листала, душу би јој брже обузимао спокој и надање. Најрадије је разгледала цртеж на корицама Три мелода. Ако би га посматрала помало жмиркајући, или кроз капљице суза, појавио би се Макаријев тактично прикривен монограм, са словом Б, почетним словом имена Беатриће. Тешком муком је себи признавала, колико јој недостаје тај одважни, интеллигентни поп, бујних осећања. Да ли јој је збирке доставио као последње признање? Или стога да тајне и порицане додире међу њима, коначно закључи? Знала је да за то више не може да нађе одговор. А монограм је, од сталних миловања, је све више бледео.

Ђурађ се у затвору разболео. Тежак кашаљ тресао га је по цели дан и ноћ. Заробљеници нису имали лекарску негу. Његова супруга све је више бринула за њега. Сво своје време проводила је у посетама, час у затвору, час код пријатељских породивица, од којих се надала подршку за свога мужа. Током дугих разговора, сви су је уверавали у своје саосећање, али нико се није журио да помогне. Читав град чудило се жениној

издржљивости. Многи су рачунали на то да ће напустити непознату земљу оденуту сумњом, и вратити у очеву кућу, да тамо проживи безбрижан живот. Углед јој је све више растао, а паралелно и љубав и брига коју је осећала према мужу. Оно што је некада створено дипломатском тактиком, потом учврстио боравак у иностранству, то су садашње бриге продубиле, те учиниле да сазре у племениту узајамну припадност.

Приликом једне посете, председник млетачког суда одредио је суму, којом би Ђурађ могао да се избави из затвора. Свако је знао да неће дуго моћи да се бори са грудобољом, која је по целом граду, десетковала чак и оне који су живели у добрим условима. Величина суме, престравила је жену. Ни један комад њеног намештаја нити накита није имао толику вредност, мада би се од свега радо одрекла не би ли ослободила свог мужа. Скрхана бригама, лутала је улицама, па се одједном нашла пред Палташићевом штампаријом. Од када се вратила у Венецију, још ни једном није потражила угледног мајстора, пријатеља њенога оца. Дуго су разговарали о Зети и Макарију, о Октоиху, који је од тада постао славан, чија вредност је, захваљујући специфичном језику и новом скупун карактера, превазилазила вредност свих других издања. Поврх тога, ни један манастир није могао да се одрекне сопственог примерка, јер су га сваки дан користили у литургији, а и поновно штампање је пресахло, од када је затворена штампарија на Цетињу, а на новом месту је већ морала да испуни другачије захтеве. Жена се опростила од старог мајстора, који није разумео од чега јој је засијало лице скрхано бригама.

Беше се већ смрачило када је Беатриће стигла до палате. Узела је две свеске Октоих и пошла к најбогијем трговцу у Венецији, мужу једне од сестар. Сума коју је добила за збирке, била је чак и већа од оне колико је коштало избављење. Пре него што их је предала, отворила је код трећег мелода, и у складу са православном традицијом, пољубила омот, као какву икону од које желимо помоћ.

С мађарског превела: Сандра Буљановић Симоновић

Црна гора

I

Илија се није могао свим срцем радовати крају рата, јер му је те јесени преминула супруга. Тридесет година је живео са овом православном женом. Родила му је једног сина. Живели су једноставним и напорним животом. Илија је био столар,

али се разумео и у клесарски занат. Његова жена је једно време радила у Улцињу као продавачица у робној кући, али када је дете завршило школу радо је напустила своје свакодневно путовање до посла. Узели су неколико коза, оваца, нешто живине, а оспособили су и једну кошницу. На арнешкој пијаци лако су могли све да продају. Илија је од свога оца наследио кућицу у брдима изнад Остроса. Када је он био млад одатле су доносили камен за изградњу куће у Владимиру. Ова кућица у брдима била је потребна како би у време вишедневног вађења камена из каменолома имало где да се преноћи. Стари Илија није радо силазио доле из своје куће, овде на брду беше његов дом. Само је Бог знао од чега је тај живео. Након годину дана жалости Илија је одлучио да се бар овога лета пресели горе у кућицу. Није му се остајало код куће. Све га је подсећало на Милијану: намештај који су заједно саставили, мирис прекривача од овчије коже и она мала икона Пантократора, која се лепо уклопила изнад њиховог кревета поред табле са називима сура. „На крају крајева један је Бог“, говорио је Илија када су му пријатељи трљали о нос то што је за жену узео хришћанку. Није много марио за пртљаг. У своју шкрињу за путовања, ставио је више алата него одеће. На крају је са зида скинуо таблицу на арапском језику и премда није умео да прочита текст исписан уклесаним словима ипак ју је ставио у шкрињу. Икону је оставио на зиду. Ионако му се Божји лик крупних очију урезао у памћење. Аутобусом је отишао до Арнеса. Тамо је од једног познаника затражио мазгу, јер је по брдским путевима било немогуће саобраћати нечим другим. Након једног чаја мирно су кренули. Још није било ни подне, а летње сунце већ је жестоко пржило. Илија је том приликом морао више пута да скине са главе своју чалму како би обрисао зној са чела. До Остроса је пут дуг два сата. Ретко су стајали да се одморе. С`десна се лагано помаљало Скадарско језеро. Када је било ведро могла се видети Албанија и брда са преке стране језера. Као млад, мотором је одлазио кроз до Скадра, познавао је ове путеве, карактеристична лица мештана, њихову одећу. Није био од осетљиве феле, али поглед му се истински одмарао на овом

пределу. Све интензивније је размишљао о томе како је добро одлучио у погледу пресељења. Мазга под њиме се тегала, а он је није пожуривао. Када није посматрао предео тада би кроз животињске уши мотрио на пут. Мазга са прецизношћу осећа добар правац, али не штоди да и он води рачуна о томе. На ову страну се, уколико човек погреши пут, могло сурвати у провалију дугу неких сто метара, можда чак и више. Стигавши у Острос, предахнуше. Илија је нахранио и напојио животињу, па скинуо са ње товар. Он сам је појео једну лепињу са вишњама и киселкастим сиром, и попио чашу црног вина. Леђима се ослонио о дрво пред којим је власник, гостионичар истесао удобну клупу. Осећао је да је јако уморан. И чудило се томе. Колико ли је само пута прешао овај пут на мазги или колима на вучу када су ономад носили камење? Трчкарао је попут неког нејаког детета. По неки камен би бацио у дубину или би био заокупљен раштрканим шумским јагодама. Али сада је стезао своје колена, раскопчао кошуљу и дубоко дисао свом снагом. Хватао га је сан. Тргао се на звук јаке сирене, јер је мазга одкасала на средину узаног путељка, па је ауто ни на који начин није могао заобићи. Возач је нервозно трубио, а потом је опазио Илију који се с муком придизао, и смирено му дао знак руком да животињу склони са пута. Илија је упртио мазгу и кренуо према стрмој падини. Није је узјахао, јер је знао да је животињи довољно то што тегли товар. Одломио је један прут са жбуна поред пута и њиме потерао мазгу. Не због тога што не би ишла сама без прута она, већ искључиво због односа међу њима. Како се пео на брдо нагиб је постајао све већи. Понекад би мазги склизнула нога, те је требало придржавати пртљаг на њој како се не би срушио. Јак ветар дувао је изнад језера. Упркос свему Илија је више пута морао да застане. Није имао довољно ваздуха и почео је да кашље. Пушио је још од раних дана. Мештани су пушили јаке цигаре, а он је пушење оставио само на дан сахране своје супруге. Зато се само пео све више и више. Понекад би ка животињи замахнуо и више но што је било потребно, као да је са њом желео и себе самог да потера. Коначно се приказа кућица коју је, до висине појаса,

окруживала камена ограда. Илија није знао због чега је заправо била потребна ова ограда, када на целом брду нико други није живео. На овој страни су међе између поседа биле потпуно непотребне. Можда је дедине козе требало држати ограђене око куће? Ово се више није могло утврдити. У сваком случају, када је стигао до ограде скоро да се срушио на њу. Да се није придржао можда би чак и пао на земљу. Тек је сада стварно осетио да се потпуно исцрпео овим скоро једночасовним путем. Морао је прикупити сву своју преосталу снагу како би прешао тих 20-25 метара до кућице. Скљокао се на ону страну која је била у хладу. Није имао снаге чак ни да растерети мазгу. Али, она није деловала нестрпљиво. Она као да је осећала неизмерну слабост свог сапутника. Тако се и сама повукла у сенку оног јединог дрвета поред куће, те главе повијене до земље чепркала по рехавом растињу које је избијало из стена. Илија је само седео тако стропоштан, није престајао са дахтањем. Ништа му није падало на памет. Само га је пробадало оно уобичајено непријатно осећање.

„Зар сам заиста оволико остарио?“ – питао се. Погледао је у длан десне руке и дуго посматрао боре на њој, као и ону рану коју је, једним непажљивим покретом задобио у својој радионици. И друга рука беше му сва у борама, њих је такође загледао. Лагано је раскопчао своју кошуљу, скинуо ципеле, мало измасирао стопала, па затим прикупио сву снагу и уздигао се. Ослањајући се на зид кренуо је према мазги која је предусретљиво направила ка њему неколико корака. Илија скину са ње товар, а потом отвори врата од куће и уђе унутра. У јединој собици било је скоро потпуно мрачно. Само захваљујући светлости која се пробијала кроз отворе на жалузинама, могао се видети сиротињски, али практичан намештај. Из детињства се сећао да је био много већи. Сада му је астал досезао свега до колена, а на једини ормар се удобно могао подлакити. Погледом је прешао по зидовима, по ћилимима, па потом подупрео жалузине јединог прозора. Једно крило је могао причврстити, али је други шалон недостајао.

„Поправићу ово!“ – мислио је Илија, „иначе ће због ветра стално лупати“.

Унео је шкрињу и остали пртљаг. Од неколико гранчица је запалио ватру, на огњишту је у бакрену цезву насуо мало воде из своје чутуре и закувао себи јаку црну кафу. „Од ње ћу мало ојачати.“ – мислио је. Поново је сео у хлад поред куће. Ослонио се о дрво срчући кафу и погледа упртог у даљину.

„Е па, коначно стигох!“ – мрмљао је себи у браду, тек онако као да се обраћа камењу. Полако је у себи почео да набраја шта све мора да позавршава како би себи обезбедио минималан комфор на овом убавом месту. „Али, тек сутра ћу сићи до бунара по воду. За данас би било много да се још једном попнем уз ову стрмину.“

II

Никола је први пут после сахране дошао кући из Канаде, где је, попут неких његових познаника, мало пре првог рата, побегао код својих бројних пријатеља. Нису се плашили војне обавезе, а ни ратних опасности. Али, рат српског Милошевића нису сматрали својим питањем. Сада када је Црна Гора постала независна, мушкарци су се једним делом вратили у своју домовину, а другим делом окупљали улагаче за њихову домовину, која се са полетом изграђивала. Никола је у традиционалном поштанском писму обавестио оца о свом плану да се пресели на брдо. Младић је тако своје следеће путовање осмислио и као посету своме оцу који је живео у планинској кућици, познатој из породичних прича. Од подгоричког аеродрома до Бара стигао је возом, тамо је пак изнајмио ауто, јер није желео да његов боравак зависи од локалних аутобуса, који ионако ретко саобраћају. Мерцедес стар неке четири године, средње величине, лако се кретао по вијугавим путевима. Напустио је Стари Бар, а потом и легендарне пешчане плаже са десне стране, а онда је после Улциња пут скренуо улево ка Владимиру. У Црној Гори се имовинско стање није могло проценити по томе коју врсту аутомобила неко поседује, већ које је годиште његов Мерцедес или BMW. Никола је придавао значај томе да, када би већ једном био код куће, људи би видели

његове успехе и не би га сматрали за макар кога. Ово му није било важно само због пословних преговора. Родитељи су га уписали у гимназију у Улцињу, у којој, у оно време, у одељењу једва да је било муслиманске деце. Другови из Николиног разреда ругали су му се, како не зна најпознатије православне празнике и молитве. Узалуд се дете код куће жалило родитељима, а нарочито мајци, како би волело да иде у неку другу школу, мајка га је увек ућуткивала речима „Ма, видећеш, боље је овако. Једнога дана бићеш ми захвалан на томе.“

Никола је возио свој ауто, статусни симбол, вијугавим деоницама према Владимиру, а обузимало га је једноврсно задовољство. Док је посматрао дивље падине брда које су се отварале пред њиме, бледозелене планинске шеваре који су расли скоро без капи влажности, његовом душом поче се ширити спокој, за којим је већ одавно чезнуо. Прошле године није изгубио само мајку, већ га је напустила и његова жена француско-канадског порекла. Оба губитка за њега беху неочекивана. Мајка му је била здрава, никакви знаци неприметне болести пробавног тракта нису се могли видети. А Жанета, његова супруга, је пак само једном одбрусила своје супругу да је он никада неће разумети и да она не жели да буде само жена из харема једног човека, већ права сапутница, а да овај Балканац међутим никада неће бити способан за праву везу. У њеним речима није било праве љутње, није ни желела да повреди Николу, већ је из ње пре избијала сигурност због већ пронађеног новог партнера. Николи ово није било лако да свари. Као да очекивања нису била по његовој мери. Пошто нису имали деце, заједничким споразумом брзо су се развели. Протекле године Никола се није могао потпуно ослободити овога, и тако се пред новим везама радије затварао. Некако није сматрао да се у својој другој, изабраној домовини може везати за некога. Радије се посвећивао свом послу, којег је, на срећу, било доста. „Бар ћу самостално моћи да организујем своја балканска путовања.“, умиривао је себе. Али ону унутрашњу уравнотеженост, која карактерише човека који живи на одговарајућем месту, изгубио је на неко време. Како се загледао у дубину и у

по коју усамљену планинску кућицу у даљини, почео се осећати као код куће, на овим вијугавим друмовима. Понекад га је отац доводио у ову планинску кућицу, али Никола се са ових планинских путовања једино сећао да је отац ћутљиво разгледао околу, а он никада себи није пронашао ни једног јединог друга за игру. Код острoшке раскрснице зауставио је ауто и изашао. Већ се био задржао. Узалуд је то што пут од Бара није дуг, због многобројних камиона није се могло кретати бржим темпом. „Одавде би требало ићи пешице.“, присећао се. Са задњег седишта је извадио виски који је понео свом оцу и један планински пијук изванредног квалитета, које су у Канади правили за обрађивање управо оваквог земљишта какво је овдашње. „Добро ће доћи старом, када се буде захуктао са изградњом.“ Пресекао је преко стрменице. Обрадовао се што није обуо ципеле за сваки дан, јер би у њима, на овој стеновитој стази, сигурно изврнуо зглоб. Овде странац никада не може знати хоће ли издржати стена на коју стаје или ће се истог часа измаћи и сурвати у дубину. Како се младић пео све више и више, осетио је како се стапа са овим пределом. Мада, ишао је он и по канадским брдима, и то не мало пута. Са Жанетом је највише волео да проводи време у планинарењу и освајању северних језера и брзих потока. Али, овде је све другачије. На овом врелом сунцу стене су се скоро топиле. Небо је тако тамноплаве боје, као да је оно само Јадран подигнут на небеса. Никола би на кратко, застајкивао на овој падини. Не зато што му је био потребан одмор, већ како би изнова и изнова могао да га разгледа и како би увек из неког новог угла могао посматрати велико језеро, горски гребен који се пружао пред њим и бледа албанска сеоца у даљини. У последњој кривини, иза које се већ назирала кућа, зачуо је некакву буку. Из прва је мислио да то отац нешто мајсторише, али како је угледао кућу одмах је приметио да једно шалонско крило није причвршћено. Зато се ветар, који је овде непрестано пиркао, поигравао њиме.

„Гле, гле! Зашто ли отац није подупрео ово нечим?“, помислио је и пре него што је закорачио у кућу хтео је да исправи жалузину. Али, приметио је да се поломио

рајбер, тако да је одустао и крочио на врата. У хладу је мазга пасла и овде у сенци је спазио очеве разгажене ципеле. „Ово не треба да буде овде, не би требало да је ту“, севнуо је, „него на улазу“. Наиме, према исламском обичају, који му је познат још из детињства, обућу је требало остављати испред улазних врата. Никола је ушао на врата и запрепашћено загледао у низак кревет на којем је лежао његов отац, до пола скљокан. Отрчао је до њега, и његово тело, које се борило за ваздух исправио на кревет. Отац није отварао очи, само је израњављену десну руку пружио према младићевом лицу. Никола је дозивао оца, али му он није одговарао, само је тешко дисао и суво кашљао. Младић је погледао може ли пронаћи мало воде, али је бокал за воду био празан. Очева чутура је лежала на земљи. Никола се ухватио за цеп, извукао телефон, али на брду није било никаквог сигнала. Сада је стварно био очајан. Нема му помоћи. Овде, у овом пределу, човек може рачунати само на себе. Никола је покушао да подигне оца, мислио је да овог стаситог човека на мазги некако снесе до кола. Али, његов отац се левом руком јако ухватио за кревет, а десном недвосмислено наговестио да он одатле не жели да се миче. У Николи се изненада јавио оштар осећај да његов отац лежећи на самртној постељи живи можда своје последње сате, или чак и минуте. Изненада је истрчао из куће, начинио неколико корака и стропоштао се у хладовину. Страх и зграженост раздирале су му душу.

„Тако, значи! Зар је за ово требало да долазим кући?“ – рекао је и не приметивши да то изговара гласно. Слушао је очево стењање из куће. Поскочио је и пришао кревету. Његово тешко дисање постајало је све брже, а тело које је лежало, борило се за ваздух. Кркљајући је померао своја испуцала уста, а језик му је грчевито дрхтао. Никола је левом руком ухватио оца испод главе како би га мало усправио, а десном је обгрлио тело које се борило на самртним мукама. Један дубок, последњи уздах отео му се из уста. Као да је последњим дахом желео да изговори „Алах“. Никола није ни похватио шта се догодило. Инстинктивним покретима исправљао је очев, још увек топао, леш. Руке му је ставио поред тела, исправио

му савијене ноге. Руком је миловао познато и већ упокојено лице, потом је устао, узео велики крчаг и кренуо у долину по воду.

III

Након купања преминулог, Никола је почео да копа гроб. Када је оцу купио канадски пијук, није му ни пало на памет за шта ће га он сам користити. На тренутак му је прошло кроз главу, да ипак снесе тело до Владимира и тамо га сахрани на гробљу. Али, истог часа се отресао те мисли. Ако је отац већ овде желео, иако ни сам није могао другачије да каже, чему све, онда би га овде требало и оставити на вечни починак. Ова падина ће га примити у себе. Ове стене чуваће његово мртво тело, а ветар фијукати над његовим гробом. Померање стена захтевало је изузетну снагу мушкарца. Никола је сатима радио пуном снагом. Скинуо се до појаса и час пијуком, час користећи саме руке, припремао гробно место. Изнова би пред својим очима видео оца, који је у оно време са овог брда довлачио потребан материјал за изградњу њихове куће. У његовом сећању се појавио његов мишићав торзо, као и капљице зноја које су светлцуале на сунчевој светлости. Када је све завршио и тело положио у раку, насуо је мало ископане земље, а потом камење брижљиво положио на њега. Надгробна хумка у овом окружењу једва се примећивала, толико је овде тло неравно. Никола је тражио некакав већи, дугуљаст камен да од њега направи гур ивдекјес – традиционални муслимански надгробни споменик. Док је клесао камен користећи очев алат, размишљао је да ли је у оно време добро поступио када је отишао у Канаду и оставио ову земљу. Камен се тешко обрађује, посебно уколико је клесач неувежбан. Николина десна рука је већ била у ранама. На његовим прстима појавили су се жуљеви. Да је овде остао могао је бити заједно са својим родитељима, бар ових последњих неколико година. Али, није им био потребан. У оно време ни једном речју, ни једним јединим погледом нису се успротивили његовом путу. Чак напротив! Они сами су му прибавили довољно новца за

авионску карту и за почетак живота у иностранству. Љубоморно је чувала мајка свога сина јединца. Како би могла да му пожели да постане војник у српском рату? Колико је само пута захваљивала Богородици, што њен син није отишао у војску, док су остале мештанке оплакивале своје настрадале синове. Али ипак. Никола се поигравао могућностима, реченицама које почињу са „шта би било кад би било“ на које није било одговора. Увече је гур ивдејес попримио свој облик. Ако се узму у обзир средства која су му била на располагању и стручност за њихово коришћење, успело му је у тој мери да када би неко случајно погледао, са сигурношћу је могао знати да ту почива неко у свом вечном дому. Никола је положио исклесан камен на одговарајуће место, са сигурношћу подупро неколико већих каменица, да се случајно не сруши, а затим је начинио неколико корака уназад како би издалека осмотрио своје дело. Надгробна хумка му се чинила одговарајућом. Турбански камен је експлицитно стајао, тако да је свој посао могао сматрати завршеним. А онда га је преплавио осећај да нешто ипак недостаје. Сахрани приличи и молитва. Он пак није знао ни једну једину молитву. Наиме, родитељи су му били богобојажљиви, али нису практиковали своју веру. Николу је отац само једном одвео у џамију, али су се пре молитве повукли, јер нису познавали правила и нису разумели имама који је предводио молитву. У улцињској гимназији нису имали веронауку. Никола је свега неколико пута био на православној литургији, и то када су му оперисали мајку, а њега на неколико недеља послали код тетке. Ни у Канади се није прикључио ни једној верској заједници, а пошто ни Жанета није била верник, склопили су само грађански брак.

„Шта ће бити са молитвом?“ – питао се. А онда су се из најдубљих слојева памћења, почеле помањати речи чије значење ни он сам није знао. Мислио је да чује мајчин глас која је у најранијем детињству ноћима седела поред кревета, све док мали Никола не би заспао и певала му ову песмицу коју је и она сама знала од своје дубоко религиозне мајке: „Помилуј, помилуј Господе, Исусе Господе!“

Никола је дозволио да ово изусту без икакве повезаности међу речима и без икаквог значења. Само је стајао над гробом и дозволио да излазе из његових уста. „Помилуј, помилуј“, понављао је, десет, двадесет, тридесет пута, ни сам није знао тачно колико пута. Потом је одједном изчезао овај језик који му је избијао из сећања и више није проналазио речи. Премда је у својој души још на кратко наставио ову особену церемонију сахрањивања, речи су већ утонуле у дубину заборавља. Још неколико минута стајао је тако, а потом ушао у кућу, сакупио очеве ствари, натоварио мазгу и кренуо ка подножју брда. Када је стигао до ниске ограде још је једном бацио поглед на кућу иза себе. Видео је шалон који се слободно њихао. Није му било мрско да из шкриње поново извади чекић и неколико ексера. Вратио се и закуцао шалон.

Са мађарског превела Ивана Ристов